

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української і всесвітньої історії та культури

РОЗКУРКУЛЕННЯ ТА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ
В ІЗМАЇЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1944-1950 рр.)

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології та
соціальних наук

групи 62Ф

ступінь вищої освіти магістр

спеціальності 014.03 Середня освіта
(Історія)

Бондар Христина Анатоліївна

Керівник к.іст.н., доц. Морошан Н.В.

Рецензент к.іст.н., доц. к.іст.н., кафедри
загальної історії, правознавства

і методик навчання ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

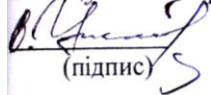
Костенко О.О.

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри української і всесвітньої історії та культури

(назва випускової кафедри)

протокол № 8 від « 8 » січня 2020 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

Церковна В.Г.

(прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист
на відкритому засіданні АК

« 17 » січня 2020 р.

Оцінка відмінно

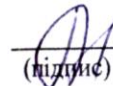
(за національною
шкалою)

(ЄCTS)

(Кількість балів)

Голова АК

(підпис)

Дорошова А.О.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. Стан наукової розробки проблеми	9
1.2. Джерельна база	19
1.3. Методологія дослідження	25
РОЗДІЛ 2. ПОГЛИНЕННЯ ТА РАДЯНІЗАЦІЯ РЕГІОНУ	31
2.1. Особливості процесу радянзації Придунайського краю	31
2.2. Відбудова господарства Ізмаїльської області в повоєнний період.....	40
2.3. Основні форми та методи впровадження радянзації на теренах сіл Кислиці та Першотравневого	45
РОЗДІЛ 3. ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОЛГОСПНОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ В ІЗМАЇЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	50
3.1. Розкуркулення як метод впровадження колгоспної системи на селі.....	50
3.2. Зміни в сільському господарстві Придунайського краю у зв'язку з колективізацією	55
3.3. Голод 1946-1947 рр. у регіоні: причини, методи подолання, наслідки	66
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ПРОВЕДЕННЯ ТИЖНЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ	73
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	99

Вступ

Актуальність теми. Проголошення незалежності України спричинило низку змін у всіх сферах життя населення. Сьогоднішня політична, соціально-економічна ситуація в країні потребує всебічного вивчення й критичного осмислення історичного розвитку держави. Цей досвід є неоднозначним, а тому будь-яка ідеологізація чи одностороннє висвітлення питання не сприятимуть формуванню правильної соціально-економічної політики в сучасних реаліях. В першу чергу, це стосується дослідження аграрних перетворень на території нашої країни.

Запровадження в роки Німецько-радянської війни в Ізмаїльській області радянської влади, означало насадження адміністративно-командної системи, яка ставила за мету ліквідацію всього, що суперечить соціалістичному устрою. Особливо це торкнулося соціально-економічних, політичних, психологічних та інших регіональних особливостей розвитку. Найбільше таких особливостей було на селі. Для зламу вікової структури селянської організації, радянська влада розпочала колективізацію, як вияв рішучої боротьби з усунення приватновласницької ідеології селян. Результатом колективізації стало розселювання сільського населення регіону.

На сьогоднішній день важливим є правдиве висвітлення соціально-економічних перетворень в сільському господарстві України, зокрема, Подунав'я. Відповідно до статей 14,41 Конституції України, на території нашої держави формується сучасна ринкова модель розвитку аграрної політики з різноманітними формами власності, сучасною інфраструктурою. Згідно до Указу президента України від 3 грудня 1999 р. складовою частиною державної політики у сфері сільського господарства проголошено прискорений перехід до приватної власності. Сучасне реформування різних аграрних аспектів на селі є свого роду, деколективізацією і демонтажем колгоспної структури в Україні.

Впродовж довгих десятиліть українські землі перебували у складі Радянського Союзу та пережили складний процес радянізації, який мав як негативні, так і позитивні наслідки. Придунав'я не стало винятком. Актуальність теми зумовлена тим, що вона відноситься до розряду малодосліджених як у вітчизняній, так у зарубіжній історіографії.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі впровадження колективізації в Ізмаїльській області з визначенням особливостей, напрямів і наслідків цього процесу в регіоні.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- виявити ступінь розробки теми в українській і зарубіжній історіографії та окреслити джерельну базу роботи;
- охарактеризувати особливості процесу радянізації Придунайського краю;
- проаналізувати відбудову господарства регіону в повоєнний період;
- з'ясувати основні форми та методи впровадження радянізації на теренах сіл Кислиці та Першотравневого;
- простежити характерні риси та наслідки колективізаційних змін Придунайського краю;
- дослідити розкуркулення як метод впровадження колгоспної системи на селі;
- розкрити причини, сутність, методи подолання та наслідки голоду 1946-1947 рр. у Подунав'ї;
- розробити методіку проведення тижня історії в школі, що відповідає тематиці дослідження.

Об'єктом дослідження є передумови, хід і наслідки колективізації та розкуркулення на території Придунав'я.

Предметом дослідження є соціально-економічні політичні процеси в придунайському селі, зумовлені здійсненням політики радянізації.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1944-1950 рр. Це роки четвертої п'ятирічки в СРСР, складний час трансформацій усіх сфер буття мешканців Ізмаїльської області. Нижня межа зумовлена включенням регіону до складу Радянського Союзу і початком його радянзації. Верхня межа пов'язана із завершенням п'ятирічки та, за словами М.Хрущова, закінченням масштабних радянських аграрних перетворень на селі.

Територіальні межі роботи окресленні територією Ізмаїльської області, яка в досліджуваний період входила до УРСР. Сьогодні регіон є невід'ємною складовою українських земель.

Методологічна основа дослідження. Робота ґрунтується на принципах наукової об'єктивності, системності та історизму. Теоретико-методичним інструментарієм стали як загальнонаукові (аналіз, синтез, дедукція, індукція, логічний), так і спеціально-історичні методи (проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, критичний, інтерв'ювання). Сукупність цих методів дозволила максимально об'єктивно дослідити окреслену тематику з визначенням її окремих вузлових проблем.

Наукова новизна дослідження полягає, насамперед, у постановці проблеми, яка довгий час була заідеологізованою й досі залишається малодослідженою. В сучасній вітчизняній історичній науці дана робота є однією з перших спроб здійснення комплексного аналізу перебігу радянзації в Подунав'ї через опрацювання не лише писемних, а й усноісторичних джерел.

Наукова новизна дослідження конкретизується в основних положеннях, які виносяться на захист, а саме:

вперше:

– проведено інтерв'ювання зі свідками тогочасних подій із різних сіл південно-західної частини Одеської області для формування максимально об'єктивних тверджень;

– критично опрацьована низка документальних джерел (архівні документи, урядові постанови, матеріали офіційної статистики тощо);

– доведено, що впровадження колективізації в Південній Бессарабії, як і в інших районах Радянського Союзу здійснювалося насильницькими та репресивними методами, а сам процес радянізації мав найбільш негативні наслідки саме на селі;

систематизовано й узагальнено:

- матеріали про роль процесу колективізації в утвердженні радянської системи в селі;
- відомості щодо способів та форм підготовки, проведення, значення та впливу колективізації на продуктивність сільського господарства регіону;
- матеріали про залежність наслідків колективізації від організаційних та господарських аспектів радянської аграрної політики в Подунав'ї;
- інформацію про місце колгоспної системи як форми визиску селянства Придунайського краю.

уточнено інформацію про:

- збитки, які завдала Друга світова війна економіці регіону та його населенню;
- кількість радгоспів, МТС і колгоспів у Ізмаїльській області;
- депортованих і репресованих громадян;
- реалії повсякденного життя мешканців краю у післявоєнний час, зокрема, в роки голоду;
- катастрофічні наслідки голоду 1946-1947 рр. для населення Ізмаїльської області та урядові заходи щодо їх подолання;

набуло подальшого розвитку:

- ідея про регіональні особливості реалізації політики радянізації в Подунав'ї;
- положення про примусове залучення заможних селян до колективних господарств через вилучення майна, конфіскацію зерна та інших продуктів харчування, що в подальшому призвело до Голоду 1946-1947 рр.;

– твердження про певні позитивні наслідки урядового курсу в промисловій, аграрній та культурно-освітній галузях.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані під час підготовки до практичних занять з історії України в закладах середньої та вищої освіти. Крім цього, дослідження може стати основою для підготовки лекцій з аграрної політики та розвитку сільського господарства у радянський період та при підготовці спецкурсів. Теоретичні здобутки є міцних підґрунтям для подальших наукових пошуків в зазначеній площині.

Основні результати магістерського дослідження були представлені на науково-практичних конференціях: VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента» (м. Ізмаїл, 15 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Крос-культурний код Подунав'я: історико-лінгвістичні студії» (м. Ізмаїл, 20 жовтня 2019 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук» (м. Ізмаїл, 14 листопада 2019 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладені в 2 наукових публікаціях, опублікованих в матеріалах конференцій.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження. Складається зі вступу, чотирьох розділів, розділених на 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (111 позицій). Повний обсяг роботи становить 109 сторінок, обсяг основного тексту – 84 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки теми

Здійснення аграрної політики в Подунав'ї на сьогоднішній день привертає увагу багатьох дослідників. На цьому питанні зосереджували увагу як радянські, так і зарубіжні історики, а також політологи, соціологи, економісти. Варто відзначити, що науковці України мають доступ до більшості джерел даної тематики, зокрема до архівних даних. Однак у різні часи праці відрізнялися. Вчені УРСР змушені були дотримуватися норм та принципів партійності, класового підходу до висвітлення будь-якої теми та наряду, що стосувалася владних структур. Якщо ж брати до уваги дослідження зарубіжних науковців, то прослідковується тенденція розгляду даної тематики під кутом правдивості, оскільки цензура на них не поширювалась.

Зважаючи на кількість праць, які висвітлюють аграрну політику на українських землях в 1944-1950 рр. у контексті всього суспільно-політичного розвитку, доречним є зробити аналіз за кількома умовними групами. Безпосередньо, сюди ми віднесемо праці радянської історіографії, які стосуються цієї тематики, а також узагальнюючі видання, де частково порушується питання даної проблематики. Історіографічний матеріал нагромаджувався поступово у два етапи. Перший – від другої половини 40-х до середини 80-х років ХХ ст. – це період офіційної радянської науки. Другий період – від другої половини 80-х до початку 90-х років – даний період характеризується поміркованою критикою так званих «деформацій» соціалізму. Третій етап – праці української діаспори, а також зарубіжних вчених, які побіжно описували події колективізації, часто застосовували літературу, котра була доступна закордоном. Варто відзначити, що архівні дані, та більшість іншої літератури була для них закритою. Четвертий –

сучасний, відрізняється тим, що вперше дослідниками зроблено об'єктивний аналіз подій колективізації та розкуркулення в Ізмаїльській області. Через те, що було відкрито доступ до архівів, праці дослідників викристалізують всю сутність радянської влади.

Вперше питання встановлення радянської влади та її реформаторської діяльності в Ізмаїльській області розкривається в багатотомній колективній праці радянських істориків колективу авторів «Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область»¹, яка була опублікована в 1978 р. Попри вагомий фактичний матеріал робота була написана в дусі радянської ідеології, тому певні твердження, що містяться в ній, такі, наприклад, як: добровільне входження селян в колгоспи, лояльність нової влади в краї, потребують подальшої детальної перевірки. Відзначимо, що це характерно для всієї радянської історіографії.

Великий фактичний матеріал було досліджено такими вченими як П. Панченко, Є. Талан «Світлий час колгоспного селянства»²; І. Шульга «Робітничий клас – колгоспному селянству (Комуністична партія – як організатор допомоги трудівникам села 1949-1955 рр.)»³; В. Юрчук «Боротьба КПУ за відбудову і розвиток народного господарства (1945-1952 рр.)»⁴. Характерним для всіх цих доробків є те, що автори відображають питання радянської сільського господарства через призму компартійного бачення. Такий односторонній погляд вказує на тенденційне зображення аграрної політики владними структурами. Тому яскраво тут описується роль комсомольських організацій, колгоспних новостворених структур та діяльність різних радянських організацій.

---

¹ Історія міст і сіл УРСР. Одеська область. К.: Харківська книжкова фабрика ім. М.В. Фрунзе, 1978. 910 с.

² Панченко П.П., Талан Є.П. Світлий час колгоспного селянства. К.: Політвидав України, 1980. 111 с.

³ Шульга І.В. Робітничий клас – колгоспному селянству (Комуністична партія України – організатор допомоги робітничого класу трудівникам села. 1951-1965 рр.). К.: Вид-во Київського університету, 1971. 149 с.

⁴ Юрчук В. Боротьба КП України за відбудову і розвиток народного господарства (1945-1952 рр.). К.: Політвидав України, 1965. 255 с.

З огляду на хронологічні межі нашого дослідження слід також звернути увагу на публікацію І. Кошарного «У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР 1939-1958 рр.»¹. Велику увагу автор звертає на культурне будівництво краю та говорить про те, що це відбувається в загальносупільних перетвореннях усієї УРСР.

Питання допомоги партії і стосунки робітничого класу та колгоспників яскраво зазначені в працях М. Шепета «Допомога робітничого класу України колгоспному селу у боротьбі за подальше піднесення сільського господарства»² та О. Малька «Робітничий клас – трудівникам села»³.

Вагоме та чільне місце в історіографії історії України того часу займає праця В. Маланчука «Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія – організатор розв'язання національного питання в західних областях України)»⁴. Незважаючи на те, що сама монографія присвячена західним областям України, все ж упродовж десятиріч аж до середини 80-х рр., вона слугувала своєрідним еталоном для радянських політологів, економістів та суспільствознавців, які займалися питаннями колективізації та розкуркулення селян новоприєднаних територій до УРСР. У своїй праці автор влучно змальовує «підкування партій про виховання нових партійних кадрів»⁵, а також боротьбу з так званими ворогами народу та Батьківщини. Вказується на те, що такі дії приведуть до розквіту соціального та економічного становища селянства. В цілому, дана праця дає нам загальноприйняте уявлення про стан сільського господарства того часу.

Вчений Б. Крупницький⁶, відомий професор Інституту вивчення СРСР із Мюнхену, неодноразово давав чітку характеристику як ідеологічної, так і

---

¹ Кошарний І.Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР (1939-1958 рр.). Львів: Вища школа, 1975. 239 с.

² Шепета М.Т. Допомога робітничого класу України колгоспному селу у боротьбі за подальше піднесення сільського господарства (1951-1958 рр.). Чернівці: Обласне видавництво, 1970. 115 с.

³ Малько О.О. Робітничий клас – трудівникам села. К.: Наукова думка, 1978. 134 с.

⁴ Маланчук В.Ю. Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія - організатор розв'язання національного питання в західних областях УРСР). Львів: Книжково-журнальне вид-во, 1963. 696 с.

⁵ Там само. С. 239.

⁶ Крупницький Б. Українська історична наука під Советами. Мюнхен, 1957. 114с.

методологічної спрямованості української історичної науки, наголошуючи при цьому, що радянські історики повинні «охороняти історію України», і обов'язково «давати відсіч буржуазно-націоналістичним фальсифікаціям»¹.

До історіографічного аналізу нами було залучено також матеріали «Українського історичного журналу»²³. Близькими до нашого дослідження виявилися 30 статей, листів, повідомлень, рецензій та заміток. Опубліковані матеріали про аграрну політику приєднаних територій не вносять суттєвих змін до наявного в той час масиву праць. Це було зумовлено тим, що компартія ретельно відбирала архівні матеріали і прослідковувала, щоб всі науковці даної тематики працювали в одному напрямку без відхилень.

Судження українського історичного простору того часу яскраво простежується в книзі «Історіографія історії Української РСР», варто зазначити, що кожен із десяти розділів даного доробку завершується параграфом в якому критикується «буржуазна історіографія»⁴⁵.

Важливим, на нашу думку, є опрацювання праці дослідників Інституту історії АН УРСР М.Ю. Брайчевського, М.Н. Лещенко, К.І. Стецюка «Історії селянства Української РСР»⁶, в якій зібрано багато архівних матеріалів. Робота опублікована у 1967 р. Однак слід зауважити, що цей величезний за обсягом матеріал був трактований, таким чином, щоб «...донести трудящим інших капіталістичних країн всю правду про життя та радянського селянства, а цим самим дати відсіч неправильній, оскаженілій буржуазно-націоналістичній історіографії, які описували колгоспний лад, зокрема в Україні, як вигадку та фальсифікацію того часу»⁷. Можна сказати напевно,

¹ Там само. С. 23-24.

² Коваль М.В. Українська РСР у період відбудови і розвитку народного господарства (1945-1955 рр.). *Український історичний журнал*. 1990. № 4. С. 83

³ Івасюта М. К. Соціалістична перебудова сільського господарства в новоприєднаних областях Української РСР // *Український історичний журнал*. - 1959.-№4.-С 3-13.

⁴ *Історіографія історії Української РСР*. К.: Наукова думка, 1986. 556 с.

⁵ Там само. С. 56.

⁶ *Історія селянства Української РСР: У 5-и т. Т. 6*. К.: Наукова думка, 1967.534 с.

⁷ Там само. С. 45.

що автори упереджено та однобоко роблять висновки, і цим самим прославляють політику партії.

Серед праць першої групи виділимо восьмитомну роботу «Історія народного господарства Української РСР»¹, яка була підготовлена колективом авторів Інституту історії АН УРСР Т.І. Дерев'янкіним, Р.Д. Толстовим, Б.М. Орловським. Так, у другому томі звертається увага на збільшення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва Української РСР. У восьмому томі описується зміцнення соціалізму і перехід до комунізму новоприєднаних територій. Колективізація Ізмаїльської області не виокремлюється окремим розділом, а подається в контексті загальноукраїнських подій. Проте відзначається, що вона відбувалась в умовах спротиву селян-одноосібників, проте незважаючи на це завершилась в короткі терміни. Автори пояснюють це тим, що в СРСР переімг соціалізм, а тим самим раз і назавжди зміцнів колгоспний лад, у якому вирішальну роль відіграла компартія. Тому селяни переконалися, що колективне господарство є шляхом розвитку, а одноосібне призводить до нерівномірності.

М. Івасюта² описував колгоспне господарство, як таке, що призвело селян до благоденства та наполягав на боротьбі із класовими ворожими елементами, що псують чесну репутацію функціонерів, які були направлені в регіон на роботу.

Не менш важливою за значенням офіційної історичної концепції стала велика двотомна праця П. Шульги «Соціалістична перебудова і розвиток сільського господарства Української РСР»³. В цілому це наукове дослідження дублює вищезгадані роботи. В умовах радянського панування автор, частіше приділяв увагу і описував позитивні наслідки колективізації та

¹ Історія народного господарства Української РСР: У 3-х т., 4-х кн. Т. 2. К.: Наукова думка, 1985. 464 с.

² Івасюта М.К. Нариси історії колгоспного будівництва в областях Української РСР. К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1962. 316 с.

³ Соціалістична перебудова і розвиток сільського господарства Української РСР: У 2-х т. Т. 2. К.: Наукова думка, 1968. 345 с.

розкуркулення селян-одноосібників, аналіз же негативних сторін залишався на довгий час поза їх увагою.

Під впливом ідеологічної кон'юнктури написана робота під редакцією А.Д. Скиби «Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР (1946-1972 рр.)»¹. В даному дослідженні вчені-суспільствознавці на основі партійних постанов підтверджують, що селяни дуже радісно зустріли колективізаційну політику, і захоплені роботою в колективних господарствах.

Вже у 80-х рр. дослідження істориків було розширено до республіканського та всесоюзного рівнів. Саме в цей час виходить друком дослідження українського історика В.В. Нечитайла. Власне в цьому доробку автор прагне узагальнити здобутки як радянської, так і зарубіжної історіографії та показати збитки нанесені німецько-радянською війною в регіоні, а також допомогу селянам у відбудові та, подекуди, звільнення від сплати податків².

До другої групи видань варто віднести праці, в яких зроблено спробу розглянути суспільне життя Української РСР за новими методологічними засадами – у контексті світового розвитку. Серед праць варто відзначити дослідження В. Барана «Україна: Новітня історія (1945-1991 рр.)»³. Автор у роботі використав багато маловідомих документів центральних архівів України та Російської Федерації.

У другій половині 80-х рр. відбувається переосмислення проблем радянської доби та пошуку нових концептуальних підходів в українській історіографії. Спричинено це було тим, що відкрився широкий доступ до архівних матеріалів, відкриття бібліотек, спецховищ. Це дозволило опрацьовувати так звані «білі плями» історії. Вперше з'явилися публікації,

---

¹ Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР: У 2-х т. Т. 2. К.: Наукова думка, 1974. С. 45.

² Нечитайло В.В. Українське селянство: важкий шлях до волі. Кам'янець-Подільський: Апостроф, 1987. С. 106-107.

³ Баран В.К. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. С 89-90.

які започаткували критичне мислення у висвітленні питань аграрної політики а також впровадження радянської влади. Яскравим прикладом таких досліджень є праці В.О. Рибача¹ та М.В. Ковалю², де автори влучно подають матеріал про соціальне розшарування селян та зміни, проблеми під час колективізації.

До третьої групи історіографії ми відносимо праці української діаспори, а також зарубіжних вчених, які порушують питання розвитку аграрної політики в різних регіонах України 1940-1950 рр. У першу чергу відзначимо «Енциклопедію Українознавства» за редакцією В. Кубійовича³. У третьому томі цього дослідження розкрито трагічність соціально-економічної ситуації на селі та зроблено висновок про те, що більшість колгоспів на довгий час залишалися нерозвиненими та недолугими.

Цікавими для нас виявилися міркування Б. Кравченка у праці «Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст.»⁴. Він відзначає у контексті європейських реалій критикує поняття «радянський народ», котрий вкорінювали шляхом насадження власної протиправної політики радянські політики.

Можна зробити висновок, що праці зарубіжних вчених базуються на скрупульозних даних та джерел, які є для них доступними, це зокрема різні газетні публікації, проте вони не в повному обсязі висвітлюють питання розкуркулення та колективізації краю.

Ситуація кардинально змінилася після проголошення незалежності України. Науковці приступили до переосмислення та критичного вивчення наслідків соціально-економічних перетворень у Ізмаїльській області в епоху соціалістичних трансформацій. Одними з перших нові методичні підходи

---

¹ Рибак В. Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20-ті – початок 90-х рр. ХХ ст.). К.: Рідний край, 1997. С. 146.

² Коваль М.В. Українська РСР у період відбудови і розвитку народного господарства (1945-1955 рр.). *Український історичний журнал*. 1990. № 4. С. 83

³ Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Т. 1: В. Кубійович; Заст. гол. ред. М. Глобенко. Наукове товариство ім. Шевченка. Париж; Нью-Йорк, 1955. С.10.

⁴ Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. К.: Основи, 1997. С. 48; 59-60.

використали сучасні вітчизняні дослідники А.К. Тичина і О.М. Лебеденко¹, яким вдалося проаналізувати окремі аспекти соціалістичної перебудови в регіоні та визначити їхні як позитивні, так і негативні сторони. Перший етап радянської (1940-1941 рр.) і рефлексії місцевих мешканців у перші роки війни детально дослідили М.І. Михайлуца², О.К. Луньова, які визначили основні етапи та особливості націоналізації різних об'єктів соціальної сфери³. Дослідниця А.О. Дорошева⁴ в своїй статті вдало характеризує новий порядок, що був встановлений в Ізмаїльській області в 1941-1944 рр.

У дисертації О.М. Малярчук⁵ системно дослідив політику радянської влади з 1944 по 1964 рр. Автором наведено приклади перегинів радянської влади в Українській РСР.

Найбільш суперечливими є сюжети реформування аграрного сектору. Їх оглядом займалися І.Г. Верховцева⁶, В.П. Хаджирадєва⁷ та І. Грекова⁸. Дослідниці дотримуються тези про те, що попри суперечливий характер сумнозвісних подій, пов'язаних з колективізацією, радянському керівництву все ж таки вдалося зробити серйозні кроки в господарській розбудові краю та його культурно-освітньому просторі. У статті В.В. Дроздова⁹ висвітлено

¹ Лебеденко О.М., Тичина А.К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Одеса: Астропринт, 2002. 208 с.

² Михайлуца М. Південна Бессарабія: рік радянської і перші дні війни. *Краєзнавство*. 2011. № 2. С. 64-72.

³ Луньова О.К. Політика і практика націоналізації промислових об'єктів в Українському Подунав'ї на першому етапі радянської. І Дунайські наукові читання: європейський вимір і регіональний контекст: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (15-17 жовтня, 2015 р.). Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2015. Вип. I. С. 53-55.

⁴ Дорошева А.О. Новий порядок на землях Південної Бессарабії у 1941-1944 рр. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 105. С. 63-68.

⁵ Малярчук О.М. Аграрна політика партійно-радянської влади (1944-1964 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів: 2005. 20 с.

⁶ Верховцева І.Г. Колективізація сільського господарства в Українському Подунав'ї: аграрно-культурні аспекти. *Гуржійські історичні читання*. 2011. Вип. 4. С. 264-266.

⁷ Хаджирадєва В.П. Бессарабія напередодні та в роки Другої світової війни: автореф. дис... кан. іст. н.: 07.00.01 / Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2010. 25 с.

⁸ Грекова І. Колективізація та розкуркулювання 1948 р. в болгарських селах Північного Причорномор'я. *Питання історії України*. 2010. Т. 13. С. 241-244.

⁹ Дроздов В.В. Хлібозаготівельна кампанія в Ізмаїльській області у 1946-1947 рр. III Дунайські наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 р.)

специфіку хлібозаготівельної компанії в Ізмаїльській області в 1946-1947 рр. Автор переконаний, що голод у краї був спричинений насамперед масовим вилученням зерна у населення. Цього твердження також дотримуються М.І. Башли¹ та Г.І. Градінар².

Ґрунтовна робота з історії голоду Арцизького району Одеської області написана К.К. Пеліваном³. Головне досягнення науковця полягає не лише в опрацюванні широкого кола архівних справ, а, у першу чергу, в проведенні інтерв'ювання серед старожилів. У монографії міститься цінна інформація щодо причин, перебігу та наслідків голоду в Ізмаїльській області, а також бачення та ставлення до голодного лихоліття безпосередніх жертв цих подій.

У методичній частині нашого дослідження були використані відповідні праці. Серед них чільне місце посідає праця Н.О. Гончарової⁴, в якій авторка приділяє велику увагу організації навчального процесу, влучному використанні методів і засобів навчання історії.

Під час розробки тижня історії доречним було звернутися до праць, які висвітлюють психологічні аспекти розумової діяльності учнів різної вікової категорії, оскільки тема нашого дослідження потребує правильної подачі. Це праці Л.М. Гридковець⁵; Я. П. Городняк⁶; Т. Б. Тарасової⁷. Ґрунтовними

Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2017. Вип. 3.С. 90-95.

¹ Башли М.І. Голод 1946-1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти. III Дунайські наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 р.). Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2017. Вип. 3. С. 295-299.

² Градінар Г.І. Масштаби голоду та репресій в Ізмаїльській області (1946-1948). III Дунайські наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 р.). Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2017. Вип. 3.С. 58-62.

³ Пеліван К.К. Голод в ЮжнойБессарабии 1946-1947 гг.: Арцизский район Одесскойобласти.Арциз: Димант, 2008. 208 с.

⁴ Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі: навчальний посібник. Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. С. 328.

⁵ Гридковець, Л.М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу: монографія.Львів:Скриня, 2016. С. 345.

⁶ Городняк Я.П. Психологічні аспекти викладання історії голодомору у вищій школі України. Теорія і практика сучасної психології: реалії й перспективи: зб. матеріалів Міжнародної наук-практ. конф., Київ, 31 жовтня 2019 р. Київ: Міленіум, 2019. С. 134-136.

⁷ Тарасова Т.Б. Методика навчання психології у вищій школі. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. С. 39-40.

працями є доробки В.С. Власова¹, О.Ю. Коваленка², в яких дослідники характеризують основні методи, що доцільно використовувати на уроках історії.

Таким чином, здійснене нами опрацювання історіографії зазначеної проблематики дозволяє нам зробити наступні висновки. Головним є те, що у радянський період, увага всіх без виключення науковців була прикута до розкриття питання соціалістичної побудови та розвитку сільського господарства Ізмаїльської області. Проте, характеризуючи та розкриваючи дане питання вчені зупинялися на висвітленні компартії як світила нації. Вона виступала тією ланкою, яка проводила колективізацію та забезпечення селян матеріально-технічною базою, але не на їх благо, а на насадження в регіоні політики пригнічення. Поза історичною увагою залишалось жорстоке розкуркулення селян-одноосібників, негативні наслідки колективізації та штучний голод 1946-47 рр. Зважаючи на багатоплановість нашого дослідження, ми вирішили звернути увагу на найбільш суттєві аспекти: особливості соціально-економічного розвитку земель Подунав'я; розгортання політики радянзації та відбудови краю; реалізації аграрної політики та її наслідки. Праці зарубіжних авторів на відміну від радянських, були менш заангажованими, оскільки їм не потрібно було оспівувати роль компартії в житті селян, навпаки вони робили досить обґрунтовані висновки стосовно аграрних перетворень краю. Що стосується праць науковців незалежної України, то вже на сучасному етапі вони беруть до уваги кращі традиції як вітчизняної, так і зарубіжної історичної думки. Зараз стало можливим багатопланове вивчення проблематики, яке раніше висвітлювалося переважно з позицій настанов партії.

---

¹ Власов В.С. Використання писемних джерел на уроках історії як засіб розвитку пізнавальних умінь учнів старшої школи. Київ: Обласне видавництво, 2019. С 6-7.

² Коваленко О.Ю. Навчаючи навчаюся – громадянська компетентність учителя та учня. Методичні розробки для вчителів історії, правознавства та громадянської освіти, Київ. 2019. С. 27-72.

1.2. Джерельна база дослідження

Колективізація була засобом втілення в дію радянської тоталітарної влади, мета якої була знищити український менталітет, назавжди викоринити слово «українець» з терен нашої держави. Оскільки тема є малодослідженої та краєзнавчою, доречним є використання усної історії, а саме опитування очевидців-учасників тих буремних подій.

Джерельну базу нашого дослідження можна умовно поділити на три групи:

- а) архівні матеріали,
- б) інтерв'ю старожилів сіл Подунав'я,
- в) тематичні збірки документів.

Значна кількість унікальних за складом і тематичним змістом документів з тематики магістерської роботи зосереджена в фондах Комунальної установи «Ізмаїльський архів». Так, про опіку органами влади, про побудову колгоспів, а також факти щодо надання допомоги голодуючим, загальну динаміку колективізації представлено в фонді 470 «Постановка виконкому Ізмаїльського обласного собору депутатів робітничого класу і бюро Обкому КПУ за питаннями сільського господарства, промисловості, торгівлі та іншими питаннями за 1947 р.»¹.

Справи фонду 883 «Протоколи засідань виконкому сільради за 1945 р.»² зосереджують доповіді про підсумки хлібозаготівельних комісій 1945 р., наводиться матеріал про хід хлібозаготівлі, зосереджено інформацію про приховування зерна.

У фонді 886 «Протоколи засідань виконкому сільради за 1945; 1948 рр.»³ зберігаються матеріали про стан хлібозаготівель та посилення репресій до одноосібників за незданий хліб.

Фонд 947 «Протоколи засідання виконкому сільської ради з № 1 по

¹ КУІА. Ф. р-470. Оп. 1. Спр. 117. 270 арк.

² КУІА. Ф. р-883. Оп. 1. Спр. 2. 30 арк.

³ КУІА. Ф. р-886. Оп. 1. Спр. 1. 25 арк.; спр. 6. 101 арк.

№ 45 і загальних зборів селян села за 1945 р., у тому числі й організації земельного товариства, про хід хлібозаготівель і іншим питанням»¹ дає можливість розкрити участь судової влади у проведенні примусових хлібозаготівель, показують механізм застосування репресій до українського селянства. У фонді 947 «Протоколи засідання виконкому сільської ради з № 1 по № 25 і загальних зборів селян села»² за 1946 р. розкрито питання про виселення селян-одноосібників, спираючись на те, що вони є ворожим елементом серед звичайного населення.

Матеріали фонду 949³ «Протоколи засідання виконкому сільської ради за 1946-1947 рр.» дозволяють побачити картину голодування дітей, зростання безпритульності малолітніх.

В архіві зберігаються слідчі справи щодо громадян, які були засуджені у 1944-1950 рр. та містять документальні джерела про селянський рух опору в часи колективізації та голоду 1946-1947 рр. Так наприклад, підтвердження цьому є фонд 960 «Справа по обвинуваченню Янева Георгія Степановича за ст. 69 (1946 р.)»⁴.

Окремі дані про встановлення радянської влади на території краю, було знайдено у фонді 1004 «Акти про збиток, заподіяний господарству району німецько-румунськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.»⁵, зокрема, те що вона встановлювалась насильницьким шляхом. Розповсюдженим було читання лекцій в дусі марксизму-ленінізму.

Архівні дані фонду 1048 «Протоколи засідань сільської ради й загальних зборів жителів села за 1945 р.»⁶ містять інформацію щодо матеріальних збитків, які зазнав регіон і його населення в роки впровадження в регіоні радянської влади.

---

¹ КУІА. Ф. р-947. Оп. 1. Спр. 2. 20 арк.

² КУІА. Ф. р-947. Оп. 1. Спр. 3. 150 арк.

³ КУІА. Ф. р-949. Оп. 1. Спр. 3. 200 арк.

⁴ КУІА. Ф. р-960. Оп. 1. Спр. 98. 10 арк.

⁵ КУІА. Ф. р-1004. Оп. 1. Спр. 3. 56 арк.

⁶ КУІА. Ф. р-1048. Оп. 1. Спр. 2. 56 арк.

В фонді 1052 «Протоколи засідань виконкому за 1946 р.»¹ вдало описано насадження аграрної політики ідентичної до тої, яка існувала на решті території України.

У фонді 1111 «Протоколи засідань сільради й загальних зборів жителів села за 1947 р.»² зосереджено скарги, листи, заяви про масові зубожіння села, голодування, реквізицію майна, які адресувалися ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, ВУЦВК та іншим державним і партійним органам.

У фонді 1405 «Протоколи засідань виконкому сільської ради й загальних зборів селян»³ за 1944 та 1945 рр. характерним є те, що саме за цими протоколами спостерігається тенденція погіршення становища селянства. Очевидним є неосвіченість селян та необізнаність у справах, що в цілому відобразилось на подальшому створенні колективних господарств.

Архівні матеріали фонду 1679 «Зведена відомість розмірів шкоди, заподіяної німецько-румунно-фашистськими окупантами мешканцям району»⁴ яскраво описують, що з початком війни становище та умови життя населення Ізмаїльської області погіршилося. Було збільшено робочий день, введено трудову повинність, населення забезпечувало окупантів продуктами харчування. Румунія розглядала регіон виключно як сировинну базу, тому економіка регіону зазнала величезних збитків.

Наукова цінність цих фондів надто велика і без неї неможливо всебічно і глибоко проаналізувати політику радянської держави, об'єктивно відтворити реальний морально-психологічний стан українського селянства у цей трагічний період. У фондах архіву нагромаджено нормативні акти, кримінальні справи, зокрема з канібалізму, що став наслідком сталінської політики терору голодом; характеризується організація медичної допомоги населенню радянською владою під час голоду 1946-1947 рр.

---

¹ КУІА. Ф. р-1052. Оп. 1. Спр. 2. 79 арк.

² КУІА. Ф. р-1111. Оп. 1. Спр. 5. 80 арк.

³ КУІА. Ф. р-1405. Оп. 1. Спр. 1. 78 арк.; спр. 3. 279 арк.

⁴ КУІА. Ф. р-1679. Оп. 1. Спр. 5. 37 арк.

Важливими джерелами стали інтерв'ю старожил колишньої Ізмаїльської області. Нами було опитано 28 респондентів. Це жителі Ізмаїльського, Болградського, Кілійського, Татарбунарського, Арцизького, Білгород-Дністровського, Саратського і Тарутинського районів, а також міст Ізмаїл, Вилкове, Арциз, Кілія. З інтерв'ю стає зрозумілим, що репресивна радянська політика в краї впроваджувалась насильницькими методами. Колективізація в регіоні проходила так само, як і в східній частині України. Яскраво ми це спостерігаємо під час розповідей Арнаута Юхима Петровича¹, подружжя Івана² та Олени³ Ткаченко, Тукусера Семена Семеновича⁴. Серед респондентів частими були згадки про побої та терор збоку нової влади. Це Волчанова Акуліна Дмитрівна⁵, Вороной Ольга Анікеєвна⁶ Інтерв'ю сестер Кобзаренко Марії⁷ та Слюсаренко Олени⁸ вразили розповідями про часи розкуркулення та відбирання у людей усього реманенту на благо колгоспів. Односельці Терновий Федір⁹ та Бондар Михайло¹⁰ згадали лист до Хрущова, що було не мало важливим для нас, оскільки в ньому відображається вся картина тодішнього життя області та зокрема і самого села Першотравневого. Респонденти Делі-Славова Надія¹¹, Дротенко Віктор¹², Друкова Валентина¹³, Євченко Тетяна¹⁴ Ємельянова Парасковія¹⁵ стверджують, що у роки колективізації на нову владу скаржилися всі верстви

¹ Арнаут Юхим Петрович 1936 р.н., с. Багате Ізмаїльського району Одеської області.

² Ткаченко Іван Михайлович 1939 р.н., с. Козацьке Білгород-Дністровського району Одеської області.

³ Ткаченко Олена Григорівна 1938 р.н., с. Козацьке Білгород-Дністровського району Одеської області.

⁴ Тукусер Семен Семенович 1938 р.н., с. Главани Арцизького району Одеської області.

⁵ Волчанова Акуліна Дмитрівна 1927 р.н., с. Василівка Болградського району Одеської області.

⁶ Вороной Ольга Анікеєвна 13.01.1934 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

⁷ Кобзаренко Марія Григорівна 08.11.1945 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

⁸ Слюсаренко Олена Григорівна 08.11.1945 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

⁹ Терновий Федір Семенович 08.02.1947 р.н., с. Першотравневе Ізмаїльського району Одеської області.

¹⁰ Бондар Михайло Кузьмич 07.10.1950 р.н., с. Першотравневе Ізмаїльського району Одеської області.

¹¹ Делі-Славова Надія Іванівна 1936 р.н., с. Вільне Тарутинського району Одеської області.

¹² Дротенко Віктор Йосипович 1938 р.н., с. Дивізія Татарбунарського району Одеської області.

¹³ Друкова Валентина Кирилівна 1931 р.н., с. Першотравневе Ізмаїльського району Одеської області.

¹⁴ Євченко Тетяна Василівна 29.01.1957 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

¹⁵ Ємельянова (Полтавська) Парасковія Тимофіївна 1933 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

села, у тому числі службовці, робітники, пов'язані з сільським господарством, а також члени селянських сімей, що проживали за межами села, але знали про бідування своїх родин.

Залож Федір¹, Ісковських Катерина², Князев Віктор³, Муха Марія⁴, Ніколенко Григорій⁵, Рожко Любов⁶ говорили про стурбованість станом колективного господарювання, невдоволення політикою надмірних хлібозаготівель, страх перед загрозою голоду.

Кравченко Анатолій⁷ та Соболева Клавдія⁸ будучи онуками очевидців, також описують події, так як їм розповідали про це їхні рідні, що проливають світло на справжню історію колективізації сільського господарства і спричинений нею голод.

Широкова Любов⁹, Фтомович Степан¹⁰, Смазнова Євдокія¹¹, Самсонова Марія¹² та Селятина Надія¹³ – розповідали про голодні роки, що є важливим для нашого дослідження, оскільки, голод є наслідком колективізації в Ізмаїльській області.

Розповіді респондентів значно розширили знання з окресленої проблематики та дозволили сформулювати власне уявлення щодо соціально-економічного розвитку регіону впродовж 1944-1950 рр.

Наступною групою опрацьованих джерел виступають тематичні збірки документів, директив КПРС, з'їздів партії, постанов. Вони є цінним, історичним джерелом, що охоплює досліджуваний період. Відображаючи

¹ Залож Федір Іванович 1934 р.н., с. Утконосівка Ізмаїльського району Одеської області.

² Ісковських Катерина Іванівна 1935 р.н., с. Крива Балка Саратського району Одеської області.

³ Князев Віктор Федорович 1940 р.н., м. Арциз Одеської області.

⁴ Муха (Перещук) Марія Олександрівна 1937 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

⁵ Ніколенко Григорій Миколайович 1937 р.н., м. Кілія Одеської області.

⁶ Рожко Любов Федорівна 1940 р.н., с. Десантне Кілійського району Одеської області.

⁷ Кравченко Анатолій Пилипович 26.09.1951 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

⁸ Соболева Клавдія Миколаївна 26.11.1962 р.н., народжена в селі Першотравневе, мешканка села Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

⁹ Широкова Любов Кіндратівна 1941 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

¹⁰ Фтомович Степан Євдокимович 1937 р.н., с. Броска Ізмаїльського району Одеської області.

¹¹ Смазнова Євдокія Антонівна 1935 р.н., м. Вилкове Кілійського району Одеської області.

¹² Самсонова (Гавлицька) Марія Родіонівна 1935 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

¹³ Селятина Надія Сергіївна 1933 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

механізм дії репресивної машини тоталітаризму, ця специфічна категорія документів дає можливість усвідомити справжні причини та масштаби терору проти сільського населення, так званих «куркулів», простежити інтенсивність політичних репресій у конкретний період 1944-1950 рр. в Ізмаїльській області. Так, інформаційні повідомлення про боротьбу з антирадянськими проявами на селі зосереджені в доробку І.Г. Біласа¹.

У двох виданнях «Літопису нескореної України»² висвітлюється боротьба українського народу проти встановлення тоталітарної радянської влади.

Директиви КПРС³ є яскравою ілюстрацією репресивних методів проведення колективізації в краї, що в подальшому призвело до голоду.

Важливим джерелом для нашого дослідження є статистичні дані⁴. Вони відображені в 4-х виданнях «Народне господарство Української РСР». При всій недосконалості радянських статистичних збірників, у них вміщено дані про матеріальні збитки, завдані господарству; капітальні вкладення УРСР у післявоєнні роки, стан матеріально-технічної бази сільського господарства, основні показники розвитку колгоспів та організації артілей.

Цінним джерелом із досліджуваної проблеми є збірник документів «Голод. 1946-1947 рр: Одеська область»⁵, основу якої становлять спогади сотень очевидців голоду, наших сучасників, які було безпосередньо записано і оброблено упорядниками. Не менш важливим є тематична збірка

¹ Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Документи і матеріали: у 2-х кн. Кн. 2. К.: Либідь – Військо України, 1994. 688 с.

² Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Кн. 1. Львів: Просвіта, 1993. 795 с.; Кн. 2. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. 661 с.

³ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. 1917-1957 гг. Сборник документов: в 4-х т. Т. 3.: 1946-1952 гг. Москва: Госполитиздат, 1958. 704 с.; Т. 4.: 1953-1957 гг. Москва: Госполитиздат, 1958. 864 с.

⁴ Народне господарство Української РСР в 1957 р. Статистичний збірник. К., 1957. 535 с; Народне господарство Української РСР: Статистичний щорічник. До 60-річчя утворення СРСР: Відп. за вип. Б.А. Сівко. К.: Техніка, 1982. 383 с.; Народное хозяйство СССР в 1961 г. Статистический ежегодник. Москва: Госстатиздат, 1962. 861 с.; Народное хозяйство СССР в 1964 г. Статистический ежегодник. Москва: Статистика, 1965. 887 с.

⁵ Голод в Україні 1946-1947. Документи і матеріали. Київ – Нью-Йорк: Видавництво М.П. Коць, 1996. 376 с.

документів «Радянський Придунайський край» укладача А. Бачинського¹, в якому подано статистичні дані, зведені таблиці, котрі показують розвиток господарства в час встановлення радянської влади.

Опрацювання опублікованих документів дало змогу проаналізувати процес радянзації краю, зокрема, перебігу впровадження націоналізації та колективізації, а також визначити масштаби репресивної політики радянського керівництва в Ізмаїльській області.

Таким чином, аналіз джерельної бази з теми дослідження свідчить, що вона є цілком достовірною і достатньою для розкриття теми. Зазначимо, що це стало можливим лише в умовах відродження і розбудови української держави, коли створено умови для об'єктивного вивчення історії радянських часів.

1.3. Методологія дослідження

Історична наука України становить собою багатовимірний феномен. Він пов'язаний з такими особливостями національно-культурного процесу, як тривала відсутність власної державності, проникнення чужої культури, двоїстий характер провладних структур, який тяжів до пригнічення власної самобутності народу.

Стиль мислення сучасного історика, порівняно із колишніми часами, різко змінюється. Сьогодні все більшого розвитку набуває міждисциплінарна методологія, оскільки це більш ширше дослідження будь-якої теми. В добу глобалізації методологічна база історичного процесу руйнується, наростає потреба не в суб'єктивному, а в об'єктивному і стрункому науковому дослідженні².

---

¹ Советский Придунайский край (1940-1945 гг.): документы и материалы. Сост. А.Д. Бачинский и др.; отв. ред. И.А. Хливненко и др. Одесса: Маяк, 1968. 407 с.

² Городняк Я.П. Психологічні аспекти викладання історії голодомору у вищій школі України. Теорія і практика сучасної психології: реалії й перспективи: зб. матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф., Київ, 31 жовтня 2019 р. Київ: Міленіум, 2019. С. 134-136.

Для системного та комплексного розгляду питань колективізації та розкуркулення сільського населення Ізмаїльської області, нами було використано теоретико-методологічний апарат, який ґрунтується на загальнонаукових та спеціально-історичних методах пізнання, із врахуванням специфіки теми.

Методологічні засади нашого дослідження структуруються на таких базових принципах як науковість, логічність, об'єктивність, системність, комплексність, історизм, наступність та послідовність викладу матеріалу.

Важливу роль у даному дослідженні відіграє системний підхід, оскільки завдяки ньому ми прослідковуємо явище колективізації та розкуркулення Подунав'я не як окреме історичне явище свого часу, а являє собою процес, який відбувався в контексті історії УРСР. Характерним для цього періоду є голодомор, який був спричинений політикою радянської влади, саме завдяки, цьому методу ми відобразили послідовно події, та з об'єктивної точки зору висвітили події¹.

Одним із основних став принцип історизму, який передбачає висвітлення минулого в його історичному контексті, з урахуванням тих змін, які відбувалися не лише з об'єктом дослідження, а й з усіма пов'язаними з ним процесами та явищами. Їх комплексне використання дозволяє сформуванню об'єктивну картину колективізації і розкуркулення в Ізмаїльській області.

Ще одним основоположним принципом історичної науки є принцип об'єктивності. Завдяки йому, ми розкриваємо історичну сутність соціально-економічного розвитку краю, після входження його до складу УРСР. Відслідковуємо характерні чинники, що впливали на перебіг подій та створення умов, що в результаті привели до голодомору. Об'єктивне знання – це знання справжнього змісту історичного процесу, що відбувається незалежно від волі і свідомості, мрій і теорій тих чи інших осіб. Особливо,

---

¹ Баран В.К. Україна після Сталіна: Нариси історії 1953-1985 рр. Л.: Свобода, 1992.124 с.

якщо брати до уваги радянську історіографію, котра так, чи інакше, методом суб'єктивності описувала дані події, як закономірне явище розвитку певної території. Використовуючи принцип об'єктивності, ми маємо зробити все, аби не перекручувати, не приховувати, а правдиво окреслювати всі ті, події, які стосуються напряму нашого дослідження.

Принцип об'єктивності сприяв виключенню особистих уподобань, симпатій та антипатій дослідника, налаштовував на вивчення подій і фактів у їх сукупності, складності та багатогранності, спрямовував до неупередженого ставлення дослідника. Ретельний аналіз документів та джерел даної теми дослідження дозволяє привести даний принцип в дію. Використовуючи порівняльний метод при аналізі всієї сукупності джерельної бази та праць науковців як вітчизняних, так і зарубіжних ми досягаємо бажаної об'єктивності.

Ще одним принципом на якому базувалося наше дослідження був принцип багатofакторності та комплексності, який ґрунтується на тому, що різноманітні фактори діють у певній мірі незалежно один від одного, тим не менше всі вони впливають на одне явище і наносять власний відбиток на наслідки¹. Зокрема, ми можемо говорити про дослідження об'єктивних, суб'єктивних, соціально-економічних, суспільно-політичних чинників та їх вплив на причини, масштаби, територію поширення та наслідки розкуркулення, колективізації, голоду 1946-1947 рр. Це дає нам можливість виокремити конкретні фактори та проаналізувати вплив кожного з них на дане явище.

В ході нашого дослідження були використані наукові та загально-історичні методи пізнання. Одними з найважливішими серед них є історичний та логічний методи. Вони характеризують єдність процесу людського пізнання в часі і просторі. Логічний, у свою чергу, відображає рух і зміни об'єкту в просторі, а історичний – в часі, цим самим дає можливість

---

¹ Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Львів: Просвіта, 1993. Кн. 1. С. 49-50.

проаналізувати розвиток подій в хронологічній послідовності, з метою всебічного вивчення¹. Системно-структурний метод дозволяє нам розглядати об'єкт дослідження, як систему, котра складається з власних структурних елементів зі своїми функціями, сприяв охарактеризуванню ролі партійних функціонерів у затвердженні та насадженні колгоспної системи, вилученні майна селян та їх реманенту та реалізації тоталітарної репресивної політики в краї.

Серед використаних спеціально-історичних методів важливе значення має історико-генетичний метод, сутність якого полягає в послідовності розкриття, виникнення і розвитку історичних явищ та процесів, об'єктів, властивостей, функцій, в контексті їх історичного розвитку. Зокрема, ми прослідкували масштаби колективізації та голоду 1946-47 рр. Даний метод, також, вважається аналітично-індуктивним та описовим за його формою, тому допомагає встановити причинно-наслідкові зв'язки.

Ще одним методом, на якому структурується наше дослідження є порівняльно-історичний метод. Його основою є аналогія, тобто встановлення тотожності, подібності між явищами та процесами в історії. Цей метод дозволяє робити узагальнення насамперед про спільні властивості ознак об'єктів, що досліджуються. Так, зокрема, за допомогою даного методу, ми співставили перегини створення колгоспної системи та розкуркулення з іншою територією України. Ми дійшли до висновку, що наслідки для двох хвиль колективізації були однаковими – це голод та масове вивезення селян до східних територій СРСР з метою залякування та упокорення.

Наше дослідження неможливе без використання хронологічного методу, суть його полягає в тому, щоб всі події та явища історичного процесу у всій їх конкретності та цілісності були викладені у чіткій часовій (хронологічній) послідовності. Зазначений метод дозволяє відтворити

---

¹ Историография истории Украинской ССР. К.: Наукова думка, 1986. С. 10.

процес, відповідно до його специфічності, беручи до уваги всі риси його розвитку¹.

Застосування історико-статистичного методу дозволило нам встановити демографічні зміни населення Подунав'я внаслідок розкуркулення та голоду 1946-1947 рр., з'ясувати кількість жертв серед національних меншин, висвітлити темпи розвитку колгоспів та інших кооперативів краю, а також податків, котрі були насажені на селян-одноосібників, які відмовилися вступати до колгоспу. Даний метод є дуже важливим для нашого дослідження, оскільки ми спираємося на різноманітні статистичні дані, які ми мали проаналізувати для отримання об'єктивної інформації. Синхронний метод знайшов своє відображення в послідовності викладу матеріалу та його достовірності.

Під час дослідження були використані джерелознавчі методи, такі як: пошуку, відбору та встановлення об'єктивної цінності джерел. Серед них важливе значення має герменевтичний метод, який дозволяє розуміти, пояснювати та вірно трактувати різноманітні тексти джерел. Він охоплює проблему істинності того чи іншого джерела, часу його написання, авторства, чи були присутні ще автори, чи переробляли його з плином часу. Характерним для цього методу є його складність, оскільки відбувається діалог між сучасним і минулим, інтерпретація тих чи інших явищ в різні часи була іншою, саме тому, важливим є виокремити цінність джерела та його істинність. Кожен текст є відповіддю на окреме питання або на сукупність, яка в цілому приводить до осмислення історичного явища та його розвитку².

Для написання роботи вдалим стало використання методу індукції та дедукції. Індукція це метод, що надає можливість для переходу від знання окремих фактів, до знання загального. Дедукція ж є протилежним до індукції

---

¹ Городняк Я.П. Психологічні аспекти викладання історії голодомору у вищійшкoлiукраїни. Теорія і практика сучасної психології: реалії й перспективи: зб. матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф., Київ, 31 жовтня 2019 р. Київ: Міленіум, 2019. С. 134-136.

² Гридковець, Л. М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу: монографія. Львів:Скриня, 2016. С. 300.

методом, і тому являє собою перехід від загального знання до окремого прояву деяких історичних явищ (їхніх понять). Для ефективності в роботі ми використовували дані методи у єдності та сукупності. Завдяки методу аналізу і синтезу нам вдалося виокремити та проаналізувати окремі характерні особливості процесу відбудови аграрного сектору краю, а також в подальшому дослідити сутність радянської, розкуркулення та колективізації. Найбільш актуальним та дієвим методом для такого типу дослідження є анкетування, яке сформувало основу джерельної бази і складає генетичний стрижень даної роботи. За допомогою метода абстрагування ми виявили суттєві риси розкуркулення селян-одноосібників як основного методу впровадження колгоспної системи на селі.

Отже, застосування зазначених вище методів і принципів історіографічного дослідження дозволяє максимально детально розкрити обрану для вивчення тему, вирішити поставлені дослідницькі завдання.

Опрацювавши велику кількість літератури, ми розділили її на три умовні частини цієї праці радянського часу, котрі здебільшого були заідеологізовані, оскільки мали так чи інакше висвітлювати діяльність партії з позитивної точки зору. Наступними є праці діаспори, які характеризували події колективізації фрагментарно. Найбільше уваги нами було приділено працям, котрі були видані в незалежній Україні, так як вони об'єктивно систематизують події досліджуваної нами теми.

Аналіз джерельної бази з теми дослідження свідчить, що вона є цілком достовірною і достатньою для розкриття теми. Це стало можливим лише в умовах відродження і розбудови української держави, коли створено умови для її об'єктивного вивчення. Досліджуючи раніше закриті фонди архівів, ми значно розширили джерельну базу дослідження, ввели до наукового обігу ряд раніше не опублікованих документів.

Методологічну основу магістерської роботи складають принципи історизму, науковості та об'єктивності, які запобігають перетворенню історичного дослідження «в арсенал будь-якої ідеології і зброю будь-якої

політики». Ми дотримувались таких методів дослідження: історико-генетичний метод, хронологічний, історико-статистичний, метод синхронності, герменевтичний метод та індукції та дедукції. В сукупності вони стали важливим засобом розкриття теми.

Розділ 2. ПОГЛИНЕННЯ ТА РАДЯНІЗАЦІЯ РЕГІОНУ

2.1. Особливості процесу радянзації Придунайського краю

Повсякденне життя населення постокупаційного періоду на сьогодні є актуальною темою соціальної історії. Це пояснюється тим, що до недавнього часу інтересами істориків були соціальні катаклізми (війни, повстання, революції). Дуже важливим є характеристика основ повсякденного життя, впровадження нових тенденцій в суспільстві. Адже народна пам'ять, саме післявоєнного періоду, міцно тримає події, оскільки кожна родина зберігає відомості, знання, пов'язані з тими буремними роками. В радянські часи це питання було дещо заполітизоване, що гальмувало всебічне та докладне висвітлення теми¹. Аналізуючи праці інших дослідників, ми впевнено можемо сказати, що радянська – насильницьке насадження на певній території норм економічного, суспільно-політичного та культурного життя, що було характерним для тоталітарного Радянського Союзу.

28 червня 1940 р. боярська Румунія «погодилася передати» Подунав'я СРСР, після того, як сталінський уряд надіслав їй ультимативну ноту. Відбулися деякі адміністративні зміни в регіоні. Відповідно до Закону, прийнятого сесією Верховної Ради СРСР 2 серпня 1940 р., було створено Молдавську РСР, до складу якої увійшла Бессарабія. 7 серпня 1940 р., іншу частину території – Південну Бессарабію, а саме Ізмаїльський і Акерманський повіти (Буджак), було включено до Радянської України².

Надзвичайно швидкими темпами (з 28 червня 1940 р. по 22 червня 1941 р.) керівництво ВКП(б) – КП(б)У, обласні партійні і державні органи, центральні та місцеві спецслужби у даному регіоні встановили за аналогією

---

¹ Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. С. 49.

² Історія селянства Української РСР: У 5-и т. Т. 6. К.: Наукова думка, 1967. С. 349.

СРСР та УРСР жорсткий тоталітарний режим, який супроводжувався цілеспрямованими репресіями, як ідеологічного, так і соціально-економічного характеру¹.

Радянізація Подунав'я вирізнялася м'якістю, що частково пояснювалося втечею «експлуататорського елементу» до Румунії, а також можливістю евакуації незгодних з Радянською владою під виглядом репатрійованих до Німеччини німецьких колоністів. Останньою можливістю скористалися багато етнічних росіян та українців. До того ж навіть у цьому регіоні не доводиться говорити про якусь особливу гуманність радянізації або тим більше про відступ від «принципів»².

Відтак відзначимо ту обставину, що «радянізація» регіону в державно-політичних кордонах УРСР не супроводжувалася його одночасною «українізацією» (як це було роком раніше у Західній Україні). Навпаки, після двох десятиріч румунізації регіону розпочалася його прискорена русифікація.

Фактично в документах не йдеться про те чи інше фінансування заходів, запланованих партійно-радянською владою – облздороввідділ організовує обслуговування і виділяє медикаменти, підприємства і установи – транспорт із запасом пального, облторг відділ забезпечує виїзну торгівлю тощо. І все це – коштом «зобов'язаної» установи чи управління. Також у документах майже не згадуються можливості матеріального стимулювання виконавців, задіяних у партійно-господарських ініціативах (спартакіада області, виборча кампанія тощо)³.

Спробуємо виділити деякі особливості радянізації краю. По-перше, вона проходила значно пізніше, ніж на іншій території України. По-друге, її проводили без українізації, адже, місцеве населення Подунав'я занадто строкате за етнічним показником (понад 300 тис. українців; 200 тис. росіян;

---

¹ Михайлуца М. Південна Бессарабія: рік радянізації і перші дні війни. *Краєзнавство*. 2011. № 2. С. 64.

² Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Документи і матеріали: у 2-х кн. Кн. 2. К.: Либідь – Військо України, 1994. С. 339.

³ КУІА.Ф. р-470. Оп. 1. Спр. 117.Арк.123.

більше 140 тис. болгар; 60 тис. молдован; 5,7 тис. євреїв; приблизно 5,2 тис. гагаузів)¹. З осені 1940 р., радянське керівництво, стало переселяти сюди вихідців із західних областей, а пізніше – і з Закерзоння, які в другому-третьому поколінні зрусифікувались. По-третє, один із заходів радянзації – колективізація, супроводжувався не штучним, а природним голодомором 1946-1947 рр.

Мешканці Придунайського краю чинили спротив новій владі, яка реквізувала у них землю, худобу, сільськогосподарський реманент та інше збіжжя. Одним із основних чинників, застосованих радянською владою в краї, було розкуркулення селянства та знищення його, як класу. Спочатку це проходило у завуальованій формі – в інтересах люмпенізованих верств населення. Вже згодом, 107 тис. селянських господарств примусово загнали у колгоспи².

Поряд з певними особливостями, радянська в краї своїми витокми сягала в ті, суто, соціалістичні заходи, які йшли з радянського центру. Виходячи з загальноприйнятої моделі побудови соціалізму, яка передбачала: індустріалізацію, колективізацію та культурну революцію, провідники радянзації стали активно впроваджувати антицерковну кампанію в краї³.

Населення Півдня Одещини відчуло на собі вагомий перепад двох влад – румунської та радянської. Перша, в свій час, з нагайкою гнала людей до церкви, друга – руйнувала церковні споруди, репресувала усіх служителів культу, спонукала населення краю до атеїстичних світобачень. Жорна комуністичної влади охопили своїми репресивними методами усі верстви Придунав'я, включаючи селян та інтелігенцію. Їхній дорадянський суспільно-політичний та релігійний соціум не співпадав з намірами та

---

¹ Верховцева І.Г. Колективізація сільського господарства в Українському Подунав'ї: аграрно-культурні аспекти. *Гуржіївські історичні читання*. 2011. Вип. 4. С. 265.

² Волкогонов Д.А. Тріумф і трагедія: Політичний портрет Й.В. Сталіна. К.: Політвидав України, 1990. С.204-205.

³ Крупницький Б. Українська історична наука під Советами. Мюнхен, 1957. С. 45.

завданнями соціалістичного будівництва, яке стрімко нав'язувало комуністичну мораль і нові засоби її втілення¹.

Незважаючи на тотальну розруху та бідність населення, почали відбуватися зміни в культурній сфері життя. Серед навчальних закладів відновило свою роботу 316 шкіл, із них 271 заклад було розташовано у селах. Зокрема, початкових – 141, неповних середніх – лише 9. У середньому в класах навчалось по 35 учнів. В кінці 40-х рр. в області нараховувалось 17 гуртожитків на 400 місць. Виконком області доручив до кінця 1949 р. відкрити ще 18 семирічних сільських шкіл².

Соціально-економічний та культурний розвиток регіону на час його звільнення від німецько-фашистських окупантів кардинально відрізнявся від рівня розвитку всієї України. Так, за працею В. Барана станом на 1945 р. в краї 80% населення було неписьменним. Причиною цього виступає політика румунської влади у цій галузі, так як культуру вони відкидали на останній план, а це було малоефективним³.

Напередодні Другої світової війни (дані за 1940 р.) область мала всього лише один заклад вищої освіти – Акерманський учительський інститут, який мав три факультети – фізико-математичний, мови і літератури та історичний. В інституті навчалось 275 студентів. Також існувало три середні спеціальні заклади: педагогічні школи в Тарутині та Ізмаїлі й технікум сільського господарства в с. Іванівка-Руська Старокозацького району на навчання якого перебувало 384 учні⁴.

В області складним залишалося питання щодо безпритульних дітей. Всього в області налічувалося 35 дитячих будинків (6436 осіб) з них 20 шкільних дитячих будинків, 4 дошкільних, 11 змішаних. За типами вони також відрізнялися. Відповідно – 16 загальних, 16 лікувальних, 2 дитячі

¹ Дорошева А.О. Новий порядок на землях Південної Бессарабії у 1941-1944 рр. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 105. С. 66.

² Кошарний І.Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у воз'єднаних областях УРСР (1939-1958 рр.). Львів: Вища школа, 1975. С. 239.

³ Баран В.К. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. С. 110.

⁴ КУІА.Ф. р-1679. Оп. 1. Спр. 5. Арк.7.

інфекційні лікарні й один спецбудинок. Подекуди на одному ліжку спало 2 дитини. Обласна рада виділила ще 32 приміщення для сільських дитячих будинків. Значна кількість дітей вже досягли 14-річного віку, і мали би за статутом бути переведені до ремісничих училищ, проте за станом здоров'я залишалися в дитячих будинках¹.

Невтішним в цей час було становище закладів охорони здоров'я. Наприклад, станом на кінець 1945 р. в області налічувалося 59 лікарень на 1 360 ліжок, окремо в селі було лише 35 лікарень на 460 ліжок. Можемо підрахувати, що одна сільська лікарня могла прийняти лише 14 хворих і це дуже низький показник. На селі низькими темпами розвивались установи культури всього, їх налічувалось 178, проте функціонували вони частково². Ще гіршим було становище бібліотек. Так, станом на 1945 р. із 42 бібліотек, функціонувало лише 36, тобто на кожні 10 населених пунктів припадала 1 стаціонарна бібліотека. Часто вони були не укомплектованими та містили не більше 100 примірників. Для покращення освіти на селі у 1950 р. держава виділила 800 тис. крб., які в подальшому використовувались для закупівлі нових книг та на потреби в освітянській сфері³.

Після періоду Німецько-радянської війни територія Ізмаїльської області потребувала негайного відновлення. Наведемо приклад із спогадів рядового І.П.Шевченко за 1944 р.: «не відразу можна було впізнати її (*Кілію*), дуже змінилася за роки війни. Раніше це було привітне, зелене містечко. Зараз же купа зруйнованих хат, і ні одного дерева...будинки біля якого я стояв був повністю обідраний, вибиті абсолютно всі вікна, майна не було, лише з вікна було видно залізне ліжко, вкрите зверху очеретом. Все вказувало на те, що цей будинок давно покинули його⁴.

¹ Історія народного господарства Української РСР: У 3-х т., 4-х кн. Т. 3. К.: Наукова думка, 1985. С. 29.

² КУІА.Ф. р-1405. Оп. 1. Спр. 3. Арк.2.

³ Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів. К.: Наукова думка, 1994. С. 49.

⁴ Шевченко Іван Петрович 06.11.1920 р.н., смт. Кілія Одеської області.

Головними пунктами політики держави стали відбудова економіки форсованими темпами та мобілізація населення. На територіях, що були звільненні розпочалася тотальна мобілізація міського, і зокрема, сільського працездатного населення, яке не було пов'язане з виконанням оборонних робіт. За віком до мобілізації відносились: чоловіки від 16 до 60 років, для жінок – від 16 до 55 років. Від мобілізації звільнялися жінки, у яких були діти віком до 8 років, або у яких не було родичів, котрі б могли доглядати за дітьми, а також інваліди війни I та II групи¹.

Радянською владою відновлювалась довоєнна постанова РНК СРСР ЦК ВКП(б) від 26.07.1938 р. «Про виконання своїх функціональних обов'язків на підприємствах». Було видано наказ усім керівникам установ, підприємств, організацій проводити облік з явки на роботу абсолютно всіх працівників. Відповідно до цього, встановлювався фіксований робочий день з 8 до 17 годин. Фіксованою була також обідня перерва з 12 до 14 години. Відмінним від міського населення було сільське, адже саме вони мали відробляти трудодні. Тих, хто не виконував дану постанову, притягували до судової відповідальності за всією строгістю воєнного часу².

Окремою соціальною проблемою даного часу була неспроможність повоєнної економіки забезпечити населення заробітною платнею. Частіше всього вона була невелика за розміром та сплачувалась невчасно, затримувалась, що ускладнювало життя населення. За підрахунками, заробітна плата в кінці 1944 р. становила близько 286 крб.³.

Незважаючи на таке становище населення на території Ізмаїльської області, радянська влада вводила різні види оподаткування. Найпоширенішими серед них було самообкладання, яке відразу стратифікувало населення, так як колгоспники сплачували у 7 разів менше за

---

¹ Залож Федір Іванович 1934 р.н., с. Утконосівка Ізмаїльського району Одеської області.

² Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. 1917-1957 гг. Сборник документов: в 4-х т. Т. 3.: 1946-1952 гг. Москва: Госполитиздат, 1958. С. 104.

³ Народне господарство Української РСР: Статистичний щорічник. До 60-річчя утворення СРСР: Відп. за вип. Б.А.Сівко. К.: Техніка, 1982. С. 383.

приватників. Самообкладання встановлювалось для різних верств населення та у різних сумах:

– для колективних господарств, які не змінювали місце проживань – 20 крб.;

– для селян-одноосібників, що не мали польового посіву, худоби, а також для ремісників та господарів, що не вели сільського господарства і мали трудові доходи не за наймом – 40 крб.;

– для селян-одноосібників, що мали польові посіви та робочу худобу – 75 крб.;

– для громадян, які зовсім не вели господарства, проте мали нетрудові доходи, що оподатковувалися – 150 крб.¹.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 10.04.1942 р. «Про місцеві податки та збори»²й за рішенням виконкому Ізмаїльської області від 22.05.1944 р. міським та сільським головам було доручено провести опис та реєстрацію транспортних засобів, худоби, які знаходилися в користуванні громадян. Розміри оподаткування були такими:

– мотоцикли – 7 крб. на рік;

– велосипеди – 7 крб. на рік;

– коні – 150 крб. на рік;

– велика рогата худоба – 30 крб. на рік.³

За новими законами громадяни на певний час були обмежені в праві виїзду до іншого населеного пункту. Для виїзду вони мали отримати дозвіл від виконкому.

Для більшості населення Ізмаїльської області земля була годувальницею, головним джерелом існування. Тому у постокупаційний період, коли на вулицях панували злидні, голод, хвороби, люди прагнули лише зберегти свої віковічні традиції – працювати на своїй власній землі.

¹ КУІА. Ф. р-886. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 2.

² История Коммунистической партии Советского Союза: В 6 т. Т. 5. Москва: Политиздат, 1980. Кн. 2. С. 691.

³ КУІА. Ф. р-886. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 10.

Траплялись випадки, коли селяни власноруч привласнювали та засівали ділянки землі, сподіваючись на добрий урожай. Проте, представники радянської влади жорстоко присікали такі дії. І лише у кращому випадку за такі вчинки отримували додаткові трудовні або підвищення ціни на хліб¹.

Часто після таких випадків за постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про охорону громадських земель колгоспів від розбазарювання» голову колгоспу традиційно знімали з посади, вказуючи на те, що він не виконує своїх обов'язків, а це негативно впливає на радянізацію краю. Дуже часто до сільрад надходили різні заяви та прохання про дозвіл купити або продати худобу, відповідно до яких призначалося рішення на кшталт: «...колгоспник без дозволу продав теля – до 1 травня повернути теля на місце»²; «колгоспниця без дозволу виконкому продала теля для купівлі хліба та погашення усіх податків, на майбутнє без рішення виконкому теля не продавати»³. Дослідник Рибак В. стверджує, що головним завданням радянських функціонерів було упокорити народ, та методами терору провести в короткі строки колективізацію⁴.

Після визволення області було відновлено радянізацію аграрного сектора. Масовою, насильницькою колективізація була протягом 1946-1947 рр., саме в ці роки було створено більшість колгоспів – 399 із 480, що нараховувались в 1950 р.

Загальна кількість сільських господарств становила 89493, з них 4798 станом на 1950 р. залишалися одноосібними, це приблизно 5% від усього сільського населення. Характерним є те, що у відсотковому відношенні це був найбільший показник по Україні в цілому.

Незадовільним залишилося постачання села сільськогосподарською технікою. Область в 1950 р. отримала лише 90 сівалок, 15 тракторів, 20

¹ Кобзаренко Марія Григорівна 08.11.1945 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

² КУІА. Ф. р-1048. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 5.

³ КУІА. Ф. р-1111. Оп. 1. Арк. 7.

⁴ Рибак В. Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20-ті – початок 90-х рр. XX ст.). К.: Рідний край, 1997. С. 66.

комбайнів, 10 плугів. Цікаво, що до колективізації в сільському господарстві області налічувалося 17943 плуги, 1331 сівалка¹.

Характерним для процесу радянзації було плинність кадрів з інших населених пунктів переважно Російської РСР. Так, за даними Міністерства сільського господарства УРСР, протягом 1944-1950 рр. в Ізмаїльську область на роботу було направлено 2980 спеціалістів, 1890 з яких закінчили заклади вищої освіти та технікуми, а 1090 доправлялися за індивідуальним набором. Станом на 1 січня 1951 р. в області у сільському господарстві на роботі залишилось лише 717 осіб, це приблизно 24% від загальної кількості направлених фахівців (один із найгірших показників в УРСР)².

Отже, незважаючи на всі вжиті заходи, питання соціально-економічного та подекуди культурного становища сіл не було вирішено. Партійні працівники, що були направлені для встановлення в області нових порядків, часто були не підготовленими до роботи, тому часто використовували терор та командно-адміністративні методи управління. Одним із найскладніших завдань для нових посадовців була перебудова аграрного сектора, як домінуючої галузі в краї. У перші повоєнні роки радянська влада була зацікавлена у підвищенні продуктивності селянських господарств. Вся продукція в селян запівдарма вилучалася через систему обов'язкових поставок. Усіх заможних селян, навіть середняків, які відмовлялися вступати до колгоспу, обкладали високими податками, що часто перевищували доходи господарства.

---

¹ Верховцева І.Г. Село Південної Бессарабії в умовах радянзації краю. *Український селянин*. 2010. Вип. 12. С. 235.

² Грекова І. Колективізація та розкуркулювання 1948 р. в болгарських селах Північного Причорномор'я. *Питання історії України*. 2010. Т. 13. С. 241-242.

2.2. Відбудова господарства Ізмаїльської області в повоєнний період

Незважаючи на всі історичні процеси, які проходили теренами нашої держави, найбільш суперечливими залишаються періоди, коли землі перебували в складі інших країн. Тому, для характеристики та складання цілісної картини, доречним є висвітлення, як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників творення соборної держави. Одним із таких періодів є приєднання регіону до УРСР. Історія українського села, а також окремих його регіонів, є однією з найактуальніших та найважливіших проблем сучасної історіографії. Так як, означена тематика, на сьогоднішній день залишається малодослідженою.

Незважаючи на методи та форми приєднання до Радянського Союзу Бессарабії, науковці вважають цей акт кроком справедливості. Наступним кроком радянської влади в краї було впровадження нової суспільної системи, як в політичному, економічному, так і в культурному житті регіону.

Такі швидкі темпи та диктаторські методи насадження своєї політики в краї, без урахування місцевих чинників розвитку та потреб населення, перенесення в регіон соціалізму призвели до деформацій у сфері економіки та масових політичних репресій¹. Все те, що не підлягало під нову ідеологію, або суперечило їй – знищувалось. Ліквідовувались всі не комуністичні організації, старі політичні структури, культурні течії².

Нова влада швидкими темпами запровадила своє панування на Бессарабії. Було встановлено однопартійність, монополію комуністичної партії. Для того, аби провести вдалу радянізацію, в край було направлено НКВС³.

---

¹ Луньова О.К. Об'єкти сфери послуг у контексті практики націоналізації в Українському Подунав'ї: 1940-1941 рр. Історичний архів. *Наукові студії: збірник наукових праць*. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. Вип. 16 (60). С. 68.

² Шульга І.В. Робітничий клас – колгоспному селянству (Комуністична партія України – організатор допомоги робітничого класу трудівникам села. 1951-1965 рр.). К.: Вид-во Київського університету, 1971. С. 14-15.

³ Когут П.В. Запровадження колгоспної системи в західних областях України (1944-1953 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний університет ім. І. Франка. Львів: 2000. С. 25.

Відразу після запровадження в регіоні нової влади в Ізмаїлі, Акермані, Кілії та інших великих містах почали запроваджувати нові та відновлювати роботу старі підприємства. Найбільше звертали увагу на розвиток підприємств місцевої промисловості та того що необхідно для широкого загалу¹.

В післявоєнні роки у відбудові сільського господарства значну роль відіграв район Українського Подунав'я, а саме Ізмаїльська область. До недавнього часу історія даного регіону вивчалася фрагментарно, побіжно. Події з повсякденного життя розсіяні у численних статтях та публікаціях. Великий внесок у розвиток окресленої тематики зробили викладачі Ізмаїльського гуманітарного університету.

Вчені не лише досліджували та характеризували дане питання, але й систематизували опублікований матеріал з історії регіону повоєнних років і в значній мірі переосмислили його з позиції сучасних тенденцій розвитку розуміння історичного процесу.

Ізмаїльська область площа якої становила 12,4 тис км², була поділена на 13 районів, 199 сільських рад і 337 населених пунктів Найбільш заселеними на той час вважалися Кілійський, Болградський, Суворовський, Новоіванівський, Татарбунарський райони².

Війна завдала великих збитків народному господарству області. Відступаючи, румунсько-німецькі загарбники руйнували все на своєму шляху. Збитки заподіяні ними в Ізмаїльській області, становили: 3,5 млрд. крб., у тому числі майже 1,5 млрд. крб. припадало на колгоспи, а за даними КУІА тут було знищено 148 тис. га посівів зернових культур; 3,5 тис. га картоплі; 27 тис. га інших сільськогосподарських культур³. Окрім цього,

---

¹ Советский Придунайский край (1940-1945 гг.): документы и материалы. Сост. А.Д. Бачинский и др.; отв. ред. И.А. Хливненко и др. Одесса: Маяк, 1968. С. 309.

² Україна в ХХ ст. (1900-2000): Збірник документів і матеріалів. Упоряд.: А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусев, В.Ю. Король та ін. К.: Вища школа, 2000. С. 35-39.

³ КУІА.Ф. р-1004. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 2-3.

8 550 господарських машин та інвентарю було знищено або вивезено з території регіону¹.

За постановою Ізмаїльського облвиконкому «Про заходи щодо відбудови і дальшого розвитку господарств Ізмаїльської області», датованій 1945 р., вказувалося, що за перші місяці відбудови до роботи приступили 112 промислових підприємств, 59 артилей різних галузей кооперації, 109 млинів і масло боєнь. Було повернуто 77900 га землі селянам².

Незважаючи на всі успіхи встановлення радянської влади в регіоні, вкрай тяжкому становищі залишалось сільське господарство Придунав'я. Станом на 1944 р. в селі проживало 78% всього населення Ізмаїльської області.

В перший рік після звільнення регіону від румунської влади безземельні та малоземельні селяни отримували в користування понад 75 тис. га орної землі, 30 тис. посівів, які до цього часу належали поміщикам. Відновлено 28 МТС, реорганізовано 27 колгоспів, півтори тисячі коней було передано безкінним господарствам³.

Напередодні війни матеріально-технічна база сільського господарства була надто низькою. Так, на всю область налічувалося: 95 тракторів, 146 молотарок, 57 двигунів, 2975 сівалок, 50487 плугів, 62074 корови і 4679 волів⁴.

Відбудова сільського господарства здійснювалось у дуже складних умовах. На початку четвертої п'ятирічки в одноосібних господарствах, більшість з яких – дрібні, було 86% всієї орної землі. З 80 тис. селянських дворів 61% мали наділи до 5 гектарів, 32% – від 5 до 10 гектарів, 5% – від 10 до 15 гектарів і 1% – від 15 і більше. Саме під час війни було остаточно зруйновано майже всю технічну базу сільського господарства. Станом на

---

¹ Дорошева А.О. Новий порядок на землях Південної Бессарабії у 1941-1944 рр. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 105. С. 65.

² КУІА. Ф. р-1405. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 79.

³ Хаджирадєва В.П. Аграрні перетворення в Бессарабії в 1940-1941 рр. *Український селянин*. 2004. Вип. 8. С. 284.

⁴ Народне господарство Української РСР в 1957 р. Статистичний збірник. К., 1957. С.53.

серпень 1946 р. у 28 МТС нараховувалося лише 24% довоєнного парку тракторів і комбайнів. Кінських плугів було настільки мало, що один припадав на 3 селянських двори, а одна сівалка на 100, одна жатка на 170¹.

Ситуацію було ускладнено страшним голодом 1946-1947 рр., який уразив Україну та став повсюдним на території Подунав'я. Міністр Держбезпеки УРСР генерал-лейтенант Савченко 6 лютого 1947 р. повідомляв міністра Держбезпеки СРСР В. Абакумова про випадки канібалізму в селах Саратського, Ренійського районів. Також, в цій доповіді зазначалося, що станом на 25 лютого 1947 р. в Україні зафіксовано 16 випадків трупоїдства, із них 13 припадає на Ізмаїльську область².

Проте незважаючи на смертність населення, масові захворювання на дистрофію, швидке виснаження населення, яке в останній час не мало навіть пайкового забезпечення, органи влади в області робили все, щоб виконати «першу заповідь держави»³.

Подекуди офіційна назва архівного документа не зовсім точно відображає його зміст. Наприклад, постанова Ізмаїльського облвиконкому та бюро обкому КП(б)У «Затвердження Плану Колгоспного Будівництва на 1946 рік» насправді стосується питань не проходження колективізації, а житлового та господарського будівництва у колгоспах області⁴. На нашу думку, такі двозначні визначення – ознака не надто високого освітнього рівня людей, які готували партійно-радянську документацію.

Аби не бути голослівними, зазначимо й інші «знахідки» технічних працівників, а, можливо, й вищого керівництва області. Так, вищезгадана постанова, датована 15 лютого 1946 р., має порядковий № 53. Але цей же порядковий номер – 53-й – має й інша постанова цього самого органу – «Про

¹ Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898-1971. Видання 8-е, доповн. і ви-правл. Т. 6: 1941-1954. К.: Політвидав України, 1980. С. 304.

² Голод в Україні 1946-1947. Документи і матеріали. Київ – Нью-Йорк: Видавництво М.П. Коць, 1996. С. 376.

³ Друкова Валентина Кирилівна 1931 р.н., с. Першотравневе Ізмаїльського району Одеської області.

⁴ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. 1917-1957 гг. Сборник документов: В 4-х т. Т. 4.: 1953-1957 гг. Москва: Госполитиздат, 1958. С. 86.

заходи заохочення Соціалістичної змагання працівників клубних установ і масових бібліотек системи культпросвіт установ області», датована 7 лютого 1946 р. Ще одна постанова цієї справи, присвячена питанням виборів до Верховної Ради СРСР, датована січнем 1946 р., несподівано має порядковий номер 53/2¹.

Процес відбудови сільського господарства у перші повоєнні роки відзначався ще й відсутністю коштів. Це пояснюється тим, що відбудова проходила паралельно з індустріалізацією краю, куди і скеровувались основні капіталовкладення. Так, протягом 1945-1947 рр. на сільське господарство Ізмаїльської області було виділено кредитів лише на суму 28 366 тис. крб., колгоспам з цього було виділено – 531 тис. крб, лєвова частка кредитів – 72% було видано на будівництво, господарське влаштування та придбання худоби².

Таким чином, відбудова в Ізмаїльській області проводилась тоталітарними методами. Все що не підходило під радянську модель – знищувалось. Сільське господарство, в цей час знаходилося у жахливих умовах. На відбудову не вистачало коштів. За часи війни була зруйнована майже вся сільськогосподарська технічна база. Ситуація була ускладнена голодом, що прокотився областю в 1946-1947 рр. Характерним є те, що не зважаючи на всі деталі, владні структури продовжували робити все, щоб швидкими темпами встановити в краї радянську модель розвитку.

---

¹ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. 1917-1957 гг. Сборник документов: в 4-х т. Т. 3.: 1946-1952 гг. Москва: Госполитиздат, 1958. С.73.

² Лебеденко О.М. Українське Подунав'я: минуле та сучасне: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Одеса: Астропринт, 2002. С. 20-21.

2.3. Основні форми та методи впровадження радянзації на теренах сіл Кислиці та Першотравневого

Генезис соціально-економічних та культурних змін сіл Кислиці та Першотравневого сягає специфічної суспільно-економічної системи – радянської. Виважена регіональна політика в краї, вирішення проблем вітчизняного аграрного виробництва сьогодення, вимагають осмислення складних процесів, які відбувалися у радянську добу. Становлення національної ідентичності українців Подунав'я еволюціонувало через тоталітарну радянську систему.

Радянзація в Кислиці та Першотравневному, як і в усьому регіоні, припала на другий рік Другої світової війни. Їй також притаманні триєдині складові: індустріалізація, колективізація та культурна революція.

Через економічну слабкість та неорганізованість прибічників попереднього режиму – боярської Румунії, потужного опору політиці радянзації в цих селах не було. Румунське панування залишило по собі надто сумний спадок, який не сприяв формуванню у населення лояльності¹. Хоча викристалізовується протилежна точка зору – толерантного ставлення через страх до нової влади. Цю версію підтверджують спогади колишньої мешканки села Першотравневого Соболевої К.М. 26.11.1962 р.н., яка стверджує, що цей страх трансформувалася з відношенням мешканців села Першотравневого до румунської влади. Люди ще пам'ятали, як їх катували в румунських примаріях, і тому боялись аналогічних покарань від представників радянської влади. Так, її дід по маминій лінії – Терновий Давид Миронович, 12.10.1895 р.н., за доносом односельців був жорстоко покараний тодішньою владою. Його побили так, що шкіряний покрив був практично втрачений. Для того щоб врятувати йому життя, дружина Анастасія просила мешканців села різати молоденьких ягнят, і їхню шкіру

---

¹ Верховцева І.Г. Колективізація сільського господарства в Українському Подунав'ї: аграрно-культурні аспекти. *Гуржіївські історичні читання*. 2011. Вип. 4. С. 265.

прикладала до тіла свого чоловіка. Рани зажили, але людина довго не прожила, адже, через страшне побиття, внутрішні органи перестали функціонувати. Існують дві версії його звинувачення. Перша – стверджує, що Давид Миронович десь у колі сусідів необачливо обмовився, що при царській Росії жилося краще, ніж при румунах. Друга – доводить, що її дід був пов'язаний з «советами»¹. Тож відношення до нової влади, якщо воно не відповідало її вимірам, наказувалось привселюдно, з метою упередження аналогічних дій.

Такі випадки, антигуманного відношення румунської влади до мешканців сіл Першотравневого та Кислиці були не поодинокими. Саме вони, очевидно, заклали генетичні підвалини поважливого, толерантного ставлення селян до влади. Історична пам'ять кисличан та першотравневців несла в собі страх бути покараним за непослух чи не виконання будь-яких заходів влади. Примітним є той факт, що стара влада – румунська, наказувала лише так званого винуватця, а нова – радянська, ще й всіх членів родини².

Терор, як один із заходів радянзації додав ще більшого зневірення місцевого населення у можливості конструктивних та гуманних змін. Яскравим прикладом перегинів у методах радянзації є випадок з реквізицією землі у подружжя Дімбрових Прохора 1920 р. н. та Дуні 1923 р.н. із села Кислиці. Тут викристалізувався неписаний закон «одруження на десятинах» – не по коханню, а в кого скільки є землі. Не отримавши її в спадок (хтось із подружжя був бідний і одна пара багатих батьків не дала згоди на шлюб, наречені ослуhalись і їх вигнали з дому без жодної десятини) від батьків, вони вимушені були при Румунії йти батракувати. На зароблені тяжкою працею і не за один рік гроші, вони придбали землю, сільськогосподарський реманент (сіялку, віялку, молотарку), худобу (корову, коней), птахів і стали

---

¹ Соболева Клавдія Миколаївна 26.11.1962 р.н., народжена в селі Першотравневе, мешканка села Кислиці Ізмаїльського району Одеської області.

² Муха (Перещук) Марія Олександрівна 1937 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

добрими господарями-одноосібниками. Але на їхню долю випали значні зміни – прийшла радянська влада, яка відібрала у них все, нажите непосильною працею. Зі слів онуки – Сивоконенко Надії Борисівни, її бабуся ненавиділа «совєтських», а нову страву, яку вони принесли в це село – вінегрет, називала зневажливими словами: «Наче усі «совєцькі» наригали!!!»¹.

Окремо, при інтерв'юванні мешканців сіл спостерігаємо певні відмінності щодо ідеологічних засад при румунізації та радянзації краю. Перша влада культивувала румунські витоки та релігію, як основну засаду духовності. Друга – командно-адміністративну та централізовану систему управління з її комуністичною мораллю без віри в Бога².

Свідченням цього є лист колгоспників села Першотравневого: «Микито Сергійовичу, батечку наш, заступник. Важко нам, всі ми обірвані, голі й босі, брудні і голодні, на людей не схожі, гірше худоби живемо. Через такі умови багато односельців збираються виїжджати до Кавказу і в Середню Азію, всі говорять, що життя там багате і дешеве, а Україна зубожіла і ніхто не звертає на неї уваги. Живуть зараз гарно лише хитруни, спекулянти, шахраї, злодії, а їх виявилося багато. Простій людині же не добитися правди, всі на неї кричать і не вірять. Не виконаємо план, то подохнемо. Згляньтеся над нами, в колгоспі все гірше і гірше. Колись в селі було весело, зараз ні свят, ні веселощів, а партійці мовчать. Ми чекаємо помочі від Вас»³.

Звернемося до спогадів Слюсаренко Олени Григорівни (1945 р.н.) із с. Кислиця: «Жила я у бідній сім'ї. Мати працювала в колгоспі, батько був рибалкою. Про події колективізації та голоду знаю з розповіді свої старших сестер та братів, батьків. Була осінь. Відійшла косовиця на полях. Було все тихо, поки не прийшли представники комуністичної влади і не почали забирати у селян все. У колгоспах складали зерно у токи. Та, на жаль, все це

¹ Євченко Тетяна Василівна 29.01.1957 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

² Вороной Ольга Анікеєвна 13.01.1934 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

³ Терновий Федір Семенович 08.02.1947 р.н., с. Першотравневе Ізмаїльського району Одеської області.

забирали, навіть і там. Хто не віддавав зерно, їх розстрілювали. Люди, кому вдавалося щось заховати з продуктів харчування, залишалися живими»¹.

Соболева Клавдія Миколаївна 1962 р.н., уродженка села Першотравневого, згадуємо зі спогадів покійної мами: «дід був хорошим хазяїном, мав своїх коней, поле, корову. Коли почалась радянська влада все це відбирали. Брат Федір був рибалкою в бригаді і за це отримував пайок і рівно 200 г хліба. Половину хліба з'їдав сам, а половину приносив додому. Приносив і рибу. Сестри з мамою працювали в колгоспі, там людей годували баландою. Але для того, щоб тебе прийняли до колгоспу потрібно було, щось здати до колективу, нам довелося здати коня. В селі було страшно, все крали... Батько ховав корову в підвалі, навіть ночував там із сокирою та вилами»².

Все свідчить про жорстокість режиму, що встановлювався в області, зокрема в порубіжних селах. Ось що довідуємося зі спогадів Чебан Феодори Петрівни (1937 р.н.) із с. Першотравневе: «у мами з татом нас було четверо. У 1944 р. батько був мобілізований на фронт і мати залишилась з малолітніми нами. Феодора була найстаршою і тому весь тягар селянської роботи був на плечах матері та старшої доньки. Часи радянської неволі згадую як період жорстоких порядків у всіх сферах життя. Побори колишніх румун були не такими великими, як при радянській владі у 1946-47 рр. До села прибули представники радянської влади з метою збору продовольства. Допомогали їм місцеві жителі, так звані, «секторчики», які вказували на більш заможних селян. Вони надавали інформацію про кількість земель та доносили на тих, хто приховував урожай». Феодора Петрівна згадує, що «секторчики» були озброєні та ходили з довгими загостреними палицями для того, щоб перевіряти підлогу та печі, де дуже часто селяни переховували зерно. Таким чином, заховала зерно і їхня родина. Яму викопали в хаті та

---

¹ Слюсаренко Олена Григорівна 08.11.1945 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

² Соболева Клавдія Миколаївна 26.11.1962 р.н., народжена в селі Першотравневе, мешканка села Кислиці Ізмаїльського району Одеської області.

зверху поклали мішки для здачі державі. Через те, що батьку був на фронті, сім'ю пожаліли та залишили декілька мішків¹.

Отже, основні форми та методи впровадження радянзації на території сіл Кислиці та Першотравневого проходили в контексті загальних змін області. Влада впроваджувалась насильницьким шляхом, про що свідчать численні спогади очевидців цих страшних подій.

Таким чином, радянзація Придунав'я почалася з приєднанням її територіальних меж до СРСР та УРСР у червні 1940 р. Радянська влада на території Ізмаїльської області намагалась встановити владу та порядок, який діяв на території всієї УРСР. Цей процес отримав назву «радянзація». Така політика включала в себе колективізацію, індустріалізацію, культурну революцію і масові репресії проти невдоволених новою владою.

На період радянзації також припав складний відбудовчий процес повоєнного часу. Так само він проходив швидкими, форсованими темпами. Відновлювали роботу освітні заклади та заклади культури. Потребували значної уваги медичні заклади. За даними архіву, сільські бібліотеки зовсім не були укомплектованими. Відбудова сільського господарства проходила у важких умовах. Майже весь сільськогосподарський реманент був зруйнований в часи війни.

Терор та перегини, які відбувалися на всій території України, були притаманні й селам Кислиці та Першотравневого. Для спогадів старожилів сіл характерним є те, що особливу увагу вони звертали на жорстокість режиму, на те, як між людьми сіяли ворожнечу.

---

¹ Чебан Феодора Петрівна 1937 р.н., с. Першотравневе Ізмаїльського району Одеської області

РОЗДІЛ 3. ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОЛГОСПНОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ В ІЗМАЇЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Розкуркулення як метод впровадження колгоспної системи на селі

Назви «колгосп», «радгосп» на довгі роки затаврувалися в пам'яті селян Ізмаїльської області. Саме таким чином Й. Сталін та комуністичний режим швидкими, форсованими темпами вирішували питання про відбирання земель у селян-одноосібників. Для впровадження в краї радянської політики та колективного господарства на селі, владні структури вели боротьбу із самостійними селянами-одноосібниками, які нібито становили потенційну загрозу для режиму. Багатьох було вбито, засуджено до ув'язнення, виселено до віддалених регіонів Радянського Союзу. Саме ці дії і отримали назву «розкуркулення», «ліквідація куркульства», «злам опору куркулів і підкуркульників», окрім, цього вони були головним інструментом проведення колективізації¹.

Рішенням радянської влади ще у 1940 р. встановлено, що наділ землі для одного індивідуального господарства немає перевищувати 20 га. Згідно з цією постановою після німецько-радянської війни (1941-1945рр.) починається політика розкуркулення селян-одноосібників, тобто тих, хто використовував найману працю. В результаті цього, вже у 1945-1946 рр. малозабезпечені селяни отримали 75 тис. га землі².

На так званих «куркулів» вводились спеціальні податки, такі, як наприклад: податок у фонд Радянської Армії, фонд Червоного Хреста. Сплачуючи їх селяни лишались без хліба, тому добровільно вступали до колгоспів, оскільки там за трудодні видавали залишки зерна³. Тиск з боку

¹ Кошарний І.Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР (1939-1958 рр.). Львів: Вища школа, 1975. С. 33-34.

² КУІА. Ф. р-1052. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 9.

³ Мисержи Д.И. Дельжилер Бесарабии. Одесса: Астропринт, 2004. С. 66-67.

влади ставав дедалі більшим, і проводився переважно силовими методами. Агітація по вступу до колгоспів для селян-одноосібників проходила вночі. Так, до села приходили вповноважені з районного центру, розповідаючи господареві про те, що вступаючи до колгоспу їх чекає світле майбутнє, а також вони мають віддати все нажите, для розвитку своєї Батьківщини. У разі, незгоди селян, використовувався метод залякування та звинувачення у саботажі. Однак, якщо так звані «куркулі» погоджувались, наступного дня бідняки, котрі вже були членами колгоспу вивозили худобу, сільськогосподарський реманент, каміння, розбирали сараї, черепицю і швидкими темпами перевозили все збіжжя до колгоспу. Все це забиралося безкоштовно¹.

Окрім цього, відбувалося «викачування» коштів на відновлення промисловості. Ціни на промислову продукцію були набагато завищеними, тоді як на сільськогосподарську навпаки – символічними.

21 лютого 1948 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла таємний указ «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя». Він створювався за проханням ЦК КП(б)У й влади УРСР. Ще однією постановою, яка носила негативне забарвлення та негативно вплинула на населення Подунав'я, була постанова Ради Міністрів СРСР №3785/1538 від 6 жовтня 1948 р., згідно з якою селяни, які не погоджувалися на працю в колгоспі, мають бути негайно виселені². Вони оголошувались ворожими елементами, були звинувачені у куркульстві й приховуванні достатку та господарства від Батьківщини, тому разом з родинами їх виселяли до Казахстану та Сибіру. Під виселення та репресії

---

¹ Татарко І.І. Болгарські села Ізмаїльської області УРСР в період колективізації (друга половина 40-50-ті рр. ХХ ст.). *Європейські історичні студії*. Вип. 2.2015.С. 235-236.

² Пеливан К.К. Голод в Южній Бессарабії 1946-1947 гг.: Арцизский район Одесской области. Арциз: Димант, 2008. С. 157-158.

потрапляли селяни-трудівники, у яких все майно відбиралося на благо колгоспної системи¹.

З селян-одноосібників вимагали набагато вищої кількості сільськогосподарської продукції, їх засуджували, ставили ультиматум, за яким вони мали вибір – добровільно вступити до колгоспу, або у разі непокори владі всі будуть вислані до віддалених районів СРСР. Всі свої помилки та прорахунки під час голоду 1946-1947 рр. було звалено на так званий «куркульський саботаж»².

За спогадами Павленко Галини Костянтинівни 1923 р.н., мешканки с. Саф'яни після того, як вона закінчила Первомайське педагогічне училище за направленням поїхала працювати в Ізмаїльську область, і з 1945 р. проживає в Саф'янах. Село складалось з двох частин – Саф'яни і Трубаївка. Саме в цей час велась активна організація колгоспів, яких теж було два. Люди зносили до купи свій інвентар. Бо казали, ті що збирали його, що так буде краще жити. Велась широка агітаційна робота. На кожному стовпі висіли листівки, в яких були заклики про вступ до колгоспу як крок у світле майбутнє соціалізму. Люди дуже боялись, що їх почнуть вивозити з території села. Так, 25 серпня 1945 р. з села до Середньої Азії вивезли родини Павленка Миколи та Самбурського Володимира³.

Повномасштабне виселення «куркулів» краю розпочалось 21 жовтня 1948 р. У спеціальній довідці було зазначено 330 родин у загальній кількості 1 466 чоловік, яких мали депортувати до віддалених районів СРСР у найкоротші терміни. О 15 годині 22 жовтня ешелон з виселеними було доставлено на станцію Асіно Томської залізниці, де всі депортовані, мали працювати у лісопаперовій промисловості. За цей рік, з області було вивезено 250 куркульських родин, що складали 1073 особи: 400 жінок, 333 чоловіки, 340 дітей. З них 135 родин були болгарського походження. Та

¹ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917-1967 гг.). Сборник документов за 50 лет: В 5 т. Т. 5. Москва: Политиздат, 1968. С. 77-78.

² КУІА.Ф. р-947. 1. Спр. 2. Арк. 2.

³ Павленко Галина Костянтинівна 1923 р.н., с. Саф'яни Ізмаїльського району Одеської області.

серед виселених болгари склали 54%. Найбільше від процесу «розкуркулення» постраждав Болградський район – 30 родин; Суворовський район – 24 родини; Тарутинський район – 15 родин; Арцизький район – 14 родин; м. Рені – 5 родин; Бородінський район – 9 родин; Татарбунарський район – 7 родин¹.

Після виселення представники виконкому разом з понятими проводили опис майна, яка переходила у володіння до колгоспів. Зерно та інші культури передавалися на державні заготпункти².

На місцях проводилися селянські та колгоспні збори, на яких зазначалося, що виселення проводилося на захист прав малозабезпечених селян. Влада прагнула показати цим підтримку селянства, як найголовнішої верстви населення краю³. Селяни-одноосібники, які були присутні на цих зборах, побоюючись виселення, поступово втрачали надію на розвиток власного господарства, тому вступали до колективних господарств.

У 1946-1947 рр. почастишали доноси збоку односельців та навіть сусідів. У деяких сільських радах виявлення «куркулів» проводилося без участі сільських рад. Все відразу передавалося до райвиконкомів, які без перевірки даної інформації затверджували, нові і нові списки, тих хто безневинно постраждав за часи встановлення в краї колгоспної системи господарювання. Існували випадки, коли селяни-одноосібники частину свого майна віддавали до колгоспу, а частину залишали собі. Так, наприклад, одноосібник села Кислиці Шевченко І.І. до війни мав у користуванні 20 га землі, після передачі майна користувався лише 10 га. Однак незважаючи на це, за доносами своїх сусідів, був виселений до Омської області. Причиною

---

¹ Татарко І.І. Болгарські села Ізмаїльської області УРСР в період колективізації. С.238.

² КУІА.Ф. р-883. Оп. 1.Спр. 2. Арк. 2.

³ Шепета М.Т. Допомога робітничого класу України колгоспному селу у боротьбі за дальше піднесення сільського господарства (1951-1958 рр.). Чернівці: Обласне видавництво, 1970. С. 8.

виселення за характеристикою є: тісна співпраця з румунськими цараністами та родичами, котрі під час війни переїхали до Німеччини¹.

Так про розкуркулення згадує житель села Саф'яни Якименко Іван Миколайович, 1923 р.н.: «Я народився у багатодітній сім'ї. Коли Ізмаїльську область було приєднано до УРСР почалась насильницька колективізація. Багатьох «середняків» за те, що добровільно не віддали коня чи корову, плуг чи підводу до спільного господарства – колгоспу, вивозили за межі області до Казахстану, так сталося і з моїм батьком, котрий до останнього не хотів йти у ярмо радянської влади»².

Проаналізувавши обвинувачення людей, яких виселяли, можемо визначити наступні причини розкуркулення: вороже відношення до заходів радянської влади; невиконання поставок хліба, молока, м'яса; систематичний зрив господарських заходів у регіоні; проведення агітації проти встановлення радянської влади на території Подунав'я; негативний вплив на інших людей, які прагнули розвитку для власної Батьківщини; членство у Ліберальній партії; зв'язок з румунськими окупантами та різними підпільними організаціями; володіння найманою робочою силою; вороже ставлення до колгоспної системи; не бажання працювати та займання спекуляціями, за що не мали права вступати до колгоспу³.

Таким чином, розкуркулення було яскравим прикладом жорсткого режиму прийдешньої радянської влади. Люди по-різному відносились до створення таких колективних господарств, тому з'являлось багато тих, хто здавав селян-одноосібників. Широкою була пропаганда на селі. Звинувачення до куркулів були найрізноманітнішими, і дуже часто не відповідали дійсності.

---

¹ Кравченко Анатолій Пилипович 26.09.1951 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

² Якименко Іван Миколайович, 1923 р.н., с. Саф'яни Ізмаїльського району Одеської області.

³ Грекова І. Колективізація та розкуркулювання 1948 р. в болгарських селах Північного Причорномор'я. *Питання історії України*. 2010. Т. 13. С. 242-243.

3.2. Зміни в сільському господарстві Придунайського краю у зв'язку з колективізацією

Події, віддалені сімома десятками років, сьогодні вкотре привертають увагу науковців своєю складністю й суперечливістю. Сільське господарство – домінуюча галузь виробництва і головний об'єктивний системоутворюючий чинник розвитку місцевої економіки Подунав'я перших повоєнних років. У цей час село стало основною сферою, з якої у щойно возз'єднаному з Україною регіоні політично-примусовими методами місцеві комуністи та центральні компартійно-державні органи СРСР та УРСР розгорнули цілеспрямоване насадження радянської моделі політичних і соціально-економічних відносин господарювання та адміністративно-директивного управління¹. Селянство краю було відчужене від землі і закріпачене колгоспно-радгоспним ладом.

Внаслідок націоналізації земель, були ліквідовані великі поміщицькі володіння. З метою розкуркулення селян-одноосібників та забезпечення землею населення, проводився перерозподіл власності. Сільські господарства були звільнені від сплати податків, які напередодні були введені румунською владою. Безземельним селянам у користування передавались 230 тис. га орної землі; 2,5 тис. га садів; 20 тис. голів худоби та різноманітний сільськогосподарський реманент. Все це було відібрано у поміщиків і «кулаків»².

Відповідно до Постанови Ради Народних Комісарів УРСР «Про податки з селянських господарств Придунав'я і Північної Буковини» від 15 серпня 1940 р. селяни звільнялись від сплати недоїмок за податками. Широкого значення набував розвиток тваринництва, яке не розвивалось при румунській владі. З приходом радянської влади, одним із перших завдань на селі постало питання розвитку племінного тваринництва: вирощування

¹ Істориография истории Украинской ССР. К.: Наукова думка, 1986. С. 55.

² Історія міст і сіл УРСР. Одеська область. К.: Харківська книжкова фабрика ім. М.В. Фрунзе, 1978. С. 629.

великої рогатої худоби, овець деяких порід (Манзбург, Посталь та ін.), поголів'я свиней англійської породи та німецької Едельшвайн. З метою ефективного розвитку тваринництва було введено районування. Залучалось багато науковців у питаннях швидкого зростання кількості тварин. Для цього будувалися спеціальні будинки Тваринників¹. Станом на 1 січня 1941 р. в області нараховувалось: коней – 124,4 тис. голів; великої рогатої худоби – 102,7 тис. голів; свиней – 102,7 тис. голів; овець – 447,4 тис. голів².

Чільне місце в Ізмаїльській області займало виноградарство та виноробство. До Другої світової війни в області під виноградники надавалось 32 тис. га землі, з них 1 503 га належали винним колгоспам. Всього їх налічувалось 5 та 11 пунктів переробки винограду³. Починаючи з 1940 р., радянський режим започаткував аграрні перетворення в Подунав'ї з метою технічного переозброєння аграрної праці: націоналізація землі та організація на селі перших колективних господарств, утворення широкої мережі державних машинно-тракторних станцій (МТС). До завдання останніх входила нагальна потреба обслуговування колгоспів сільськогосподарською технікою. Функції МТС, включали в себе необхідність забезпечувати комплексну механізацію збирання врожаю, обробку ґрунтів, а також інші види спеціальних робіт. У перший рік колективного будівництва МТС Ізмаїльської області отримали зі Сталінградського та Харківського машинобудівних заводів – 419 тракторів, 174 комбайни, косарки, бурякокомбайни, картоплекопальні та картоплезбиральні машини⁴.

¹ Луньова О.К. Об'єкти сфери послуг у контексті практики націоналізації в Українському Подунав'ї: 1940-1941 рр. Історичний архів. *Наукові студії: збірник наукових праць*. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. Вип. 16 (60). С. 68.

² Луньова О.К. Політика і практика націоналізації промислових об'єктів в Українському Подунав'ї на першому етапі радянізації. І Дунайські наукові читання: європейський вимір і регіональний контекст: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (15-17 жовтня, 2015 р.). Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2015. Вип. I. С. 54.

³ Мальярчук О.М. Аграрна політика партійно-радянської влади (1944-1964 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів: 2005. С. 10.

⁴ Верховцева І.Г. Село Південної Бессарабії в умовах радянізації краю. *Український селянин*. 2010. Вип. 12. С. 235.

В період перших років колективізації кількість техніки місцевих МТС, збільшилась у 42 рази, зокрема, комбайнів – у 68,2 рази. Так, до Суворівського МТС було направлено 1088 тракторів, 250 комбайнів, 620 тракторних плугів, 840 культиваторів, 400 луцильників¹.

Наступним кроком влади, який доповнював розкуркулення, були депортації та переселення українців, німців, французів, татар, гагаузів та інших народів. Зокрема, у червні 1940 р. з французьких колоній, таких, наприклад, як Шабо, французьке населення було вивезено до Швейцарії, а в жовтні 1940 р. кілька тисяч бессарабських німців, які мешкали в Сараті, Тарутіно, Арцизі та інших колоніях було депортовано на територію Німеччини. Останнім було інкриміновано експлуатація бессарабського населення, а також підтримка німецьких фашистів².

Радянсько-німецька війна внесла суттєві зміни в розвиток Придунайського краю. Так само, як і колись у інших регіонах країни, колективізація стала методом «розвитку» сільського господарства. Для її впровадження використовувались різні заходи, включаючи виселення, терор та репресії.

Про початок колективізації в краї було оголошено відразу після вигнання німецьких військ з території України в липні-жовтні 1944 р. Вже в травні 1945 р. Раднаркомом УРСР і ЦК КП (б) У було видано постанову «Про заходи, які стосуються відбудови та подальшого розвитку сільського господарства на новоприєднаних територіях», зазначалося, що селянам має повертатися земля, яку в них відібрали свого часу румуни. Після передачі землі, планувалося створити сільські земельні громади. Окремим виділеним пунктом зазначалося: «Зобов'язати виконками обласних і районних Рад, обкоми і райкоми КП (б) У: 1) особливу увагу звернути на організацію та

---

¹ Михайлуца М. Південна Бессарабія: рік радянзації і перші дні війни. *Краєзнавство*. 2011. № 2. С. 70.

² Хаджирадева В.П. Бессарабія напередодні та в роки Другої світової війни : автореф. дис... кан. іст. н.: 07.00.01 / Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 5.

початок господарської роботи колгоспів; 2) першочергово надавати допомогу та підтримувати ініціативу бідняцько-середняцьких господарств, котрі мають бажання об'єднатися у колгоспи»¹.

Ставлення селян до колективізації було різним. Це залежало від рівня соціально-економічного розвитку, історичних традицій і звичаїв села та звичайно від пропаганди, яку проводили партійні намісники в краї. Окрема частина селян позитивно зустріла, як радянську владу, так і колективізаційні зміни, в основному це були малоземельні й безземельні селяни-бідняки, які мріяли мати хоч клаптик власної землі. Були випадки, коли ці люди добровільно створювали перші групи для подальшого об'єднання у колгоспи. Наприклад, 23 грудня 1944 р. постановою Ізмаїльського обкому задоволене прохання певної кількості селян (74 чоловіки) с. Ташбунари Ізмаїльського району².

Незважаючи на такі випадки, все ж до колгоспів добровільно вступали лише бідняки, середні ж прошарки вагалися у такому рішенні. Заможні селяни, взагалі, чинили опір. Оскільки влада вимагала від них здачі до колгоспу худоби, нажитого за довгі роки майна, виноградників, городів, реманенту для обробітку землі. Це було пов'язане з тим, що до цього часу людина сама була собі господарем, а після вступу до колективного господарства вони автоматично перетворюються в рабів комуністичної країни³.

1947 р. став піком впровадження колективізації у Придунав'ї. На темпи її впровадження впливало багато нюансів та чинників:

– наслідки війни (демографічні зміни населення, занедбана матеріально технічна база, нестача ВРХ);

---

¹ Історія українського селянства. У 2-х т. Т. 2.К.: Наукова думка, 2006. С. 80.

² Советский Придунайский край (1940-1945 гг.): документы и материалы. Сост. А.Д. Бачинский и др.; отв. ред. И.А. Хливненко и др. Одесса: Маяк, 1968. С. 283-284.

³ История крестьянства СССР: История советского крестьянства: в 5 т. Т. 4. Москва: Наука, 1988. С. 289.

– політика радянської влади, котра не сприяла покращенню життя селян;

– необґрунтовані плани хлібозаготівель та інші плани, які стали причиною голоду 1946-1947 рр.¹.

У селах Придунайського краю за часи колективізації створювалися колгоспи. Так, зокрема, в Ізмаїльській області з 1946 по 1950 рр. були створені нові та відновлені старі колективні господарства. Так, «Серп і Молот» і «Червоний промінь» с. Кам'янка, вже у 1950 р. були об'єднані у велике господарство «Прогрес», котре налічувало 8657 га, з яких 660 га надавалися на розвиток тваринництва. 17 січня 1941 р.н. с. Суворове було створено колгосп ім. Суворова, діяльність якого було відновлено відразу після закінчення війни. В цей час були засновані наступні колективні господарства: «Прапоркомунізму» та рибколгосп «Перше травня» (с. Багате); «Авангард» (с. Броска); рибколгосп «Придунайський рибак» і колгосп ім. Кірова (с. Кислиця); колгосп «Перемога» (с. Комишівка); колгосп «ЗнамяОктября» (с. Лощинівка); колгосп ім. ХХ з'їзду КПРС (с. Муравлівка – вважався одним із передових); рибколгосп ім. Калініна (с. Нова Некрасівка); колгосп ім. Радянської влади (с. Нова Покровка); колгосп ім. Ілліча (с.Озерне); колгосп ім. Жовтневої революції (був одним із найкращих в області); колгосп ім. Чапаєва (с. Саф'яни); радгосп ім. Калініна (с.СтараНекрасівка); колгосп «Шлях до комунізму» (с. Утконосівка); колгосп «Дружба» (с. Каланчак); колгосп «Перемога» (с. Комишівка); колгосп ім. Леніна (с. Кирнички)².

За даними звіту Ізмаїльського обласного комітету КП(б)У про перебіг колективізації, зазначається, що 1947 р. є роком суцільної колективізації у краї, яка відбувається «на благо державі та на соціальне і економічне становище простих селян»³.

¹ Баран В.К. Україна після Сталіна: Нариси історії 1953-1985 рр. Л.: Свобода, 1992. С. 24.

² Історія міст і сіл УРСР. С. 379;389;455;465.

³ Панченко П.П., Талан Є.П. Світлий час колгоспного селянства. К.: Політвидав України, 1980. С. 48.

Серед усіх земель, які були приєднані після війни, Ізмаїльська область стала осередком, де розпочався найшвидший масовий колгоспний рух. Мотиви вступу були різні: від добровільного для покращення власного життя і до безвихідного становища спричиненого посухою та неврожайністю. На XV пленумі ЦК КП(б)У від 10 березня 1947 р. М.С. Хрущов зазначав, що «... селяни вступаючи до колгоспів, не думають, про те, що це найкраща форма господарювання на селі, а лише про власну вигоду, для того аби пережити неврожайні роки»¹.

На 1 січня 1948 р. колективізаційні процеси в краї почали зростати. Показники у відсотках були такими: 56,7% одноосібних господарств ставали колективними. Найбільше в ці роки зростали рибоколгоспи сіл Кислиці, Нової Некрасівки та Багатого.

Поряд з певними особливостями, радянська Придунайська регіону проходила соціалістичними заходами, які йшли з радянського центру. Виходячи зі загальноприйнятої моделі побудови соціалізму, яка передбачала індустріалізацію, колективізацію та культурну революцію, провідники радянської стали активно впроваджувати антицерковну кампанію в регіоні. Нехтуючи історичними обставинами щодо великої набожності населення краю, «совєти» розпочали жорстокі репресії проти священників та інших служителів культу щойно вступивши на приєднані землі (28 червня 1940 р.). Звинувачення носили різноманітний характер: «фашистська діяльність», «контрреволюція», «шпигунство», причетність до румунських політичних партій («кузістів», «цараністів», «жоржистів», «Фронту національного визволення»), антирадянська діяльність. Через такі обмовлення постраждало чимало священників та церковнослужителів. Зокрема, священник церкви в с. Нерушай– о. Георгій Мунтяну, викладач Ізмаїльської духовної семінарії, був заарештований опергрупою УДБ НКВС у липні 1940 р. Постраждали також прихожани православних храмів міста Болград (заарештовано 12

---

¹ Пеливан К.К. Голод в Южной Бессарабии 1946-1947 гг.: Арцизский район Одесской области. С. 20-21.

членів селянської партії «цараністів»). Серед них – регент церковного хору Василь Агура. В Ізмаїльському районі репресії проти духовенства набули небачених обертів: у селі Хаджи-Курда (нині Комишівка) – отець Афанасій Костицький, в селі Матроска – священник Антон Вустян були заарештовані без усяких підстав¹.

Дорадянський суспільно-політичний та релігійний соціум не співпадав з намірами та завданнями соціалістичного будівництва, яке стрімко нав'язувало комуністичну мораль і нові засоби її втілення. Колективізація, як один із вагомих елементів радянської в Придунайському краї розпочалася у 1940 р. і, фактично, була перервана Радянсько-німецькою війною в 1941 р. Колективізація сільського господарства регіону, крім аграрно-культурних аспектів, включала в себе велику сукупність інших факторів. Зокрема, існував міф про добровільну колективізацію Наддунав'я, а насправді, як засвідчують дослідники І. Верховцева, А. Тичина та О. Лебеденко вона була насильницькою та повномасштабною².

Держава, надаючи дозвіл на створення колгоспів, автоматично видала наказ на підтримання лише їх. Своїми постановами та наказами, тоталітарна машина взяла курс на насильницьку та повномасштабну колективізацію будь-якою ціною, заохочуючи і санкціонуючи беззаконня. Масова націоналізація земель селян-одноосібників, реквізиція їх сільськогосподарського реманенту часто наштовхувалась на спротив людського фактора. Державно-партійні структурні органи розпочали процес розкуркулення та масові депортації заможного селянства. Для здійснення своїх намірів «сталінські опричники» направили у Подунав'я зі східних областей України та РРФСР велику кількість працівників НКВС, НКДБ, партійних функціонерів та державних чиновників. Кадрова політика проходила під лозунгом – «Кадри вирішують все»³. Особливість цієї зміни

¹ Фтомович Степан Євдокимович 1937 р.н., с. Броска Ізмаїльського району Одеської області.

² Лебеденко О.М. Українське Подунав'я: минуле та сучасне: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Одеса: Астропринт, 2002. С. 48-49.

³ Баран В.К. Україна: новітня історія (1945-1991 рр.). Львів: Інститут українознавства ім.

керівників, переведення їх з одного регіону в інший, полягав, насамперед, у тому, щоб з більшою силою притиснути місцеве населення краю, заганняючи селян у новостворені колгоспи.

Крім певних особливостей в Придунав'ї проводились такі ж самі заходи, застосовувались ті ж методи, що і в 20-30-х рр. в східних областях. Наприклад, проводились депортації куркульських сімей, пропагандистськими методами закликали селян до колгоспів, так само колективізація завершилась голодом¹.

У 1944-1948 рр. посилювався тиск з боку каральних органів державних функціонерів на селян-одноосібників. Їх було обкладено величезними податками. Ці, та інші події, робили колективізацію масовим явищем в регіоні та були її головними рушіями. Через незначний опір, вже на кінець 1948 р., більше половини селян Придунайського краю, під натиском радянської влади, так чи інакше вступила до колгоспів. За роки радянізації було колективізовано приблизно 90% всіх орних земель області².

Владні структури, такі як: керівники облвиконкомів, райкомів КП(б)У південних областей УРСР у січні 1949 р., масово писали звіти про виконання плану колективізації, та перехід селян на колгоспний шлях. Але, всі ці повідомлення були лише міфами, тому що влада прагнула видати бажане за дійсне. У звіті ЦК КП(б)У на XVI з'їзді КП(б)У від 25 січня 1949 р. вказувалося: «Селяни впевнено ступили на шлях колективної праці. Станом на 1 січня 1949 р. до колгоспів було залучено селянські господарства: по Ізмаїльській області – 91 %, Волинській – 80 %...»³.

Завершальний процес колективізації мав, як позитивні, так і негативні наслідки. Так, наприклад, до позитивних можна віднести те, що нарешті припинявся масовий терор щодо населення; впроваджувалась нова

І. Крип'якевича НАН України, 2003. С. 67.

¹ Українська суспільно-політична думка у 20 столітті: Документи і матеріали: У 3-х т. Сучасність, 1983. Т. 1. С. 56.

² КУІА. Ф. р-949. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 5.

³ Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898-1971. Видання 8-е, доповн. і ви-правл. Т. 7: 1955-1959. К.: Політвидав України, 1981. С. 53-54.

сільськогосподарська техніка для обробітку землі; до регіону ввозились нові види культур рослин; спеціалізація виробництва. Проте, незважаючи на декілька позитивних чинників, все ж негативні переважали: 1) було розкуркулено, виселено або ліквідовано прошарок селян, які могли та хотіли працювати в селі; 2) через втрачений стимул до праці, траплялись випадки, коли селяни вдавались до крадіжок, щоб прогодувати свою родину; 3) командно-адміністративне керівництво колективними господарствами не було ефективним, а тому призвело до величезних втрат під час посіву і зборів врожаю та занепаду сільського господарства СРСР в цілому¹.

Створення колективних господарств було психологічним ударом для селян. Адже, люди не були підготовлені до таких невідворотних перетворень господарств, а тому і сам процес відбувався хворобливо. Швидкі зміни не мали позитивного ефекту, через те, що проводились командними методами та терором. При цьому не враховувався місцевий аспект розвитку регіону, політична ситуація, і як наслідок, загострилась класова боротьба.

На думку дослідника М. Михайлуци, колективізацію 20-х-30-х рр. ХХ ст. східних регіонів України та колективізацію Наддунав'я, не можна порівнювати, та ставити в один ряд. Хоча проводились вони однаковими методами. Але колективізація 20-х – 30-х рр. мала показати людям та світу, що сільське господарство може та має існувати без приватної власності, за рахунок чого, виділялись кошти на індустріалізацію, як ще один крок побудови комунізму. Тоді як колективізація нашого краю проводилася, щоб приховати та повністю ліквідувати приклад того, що господарства селян-одноосібників є більш ефективним, аніж колективне. Успіх цих господарств заперечував головні догми марксизму та не підтверджував картину світлого комуністичного майбутнього².

СРСР були необхідні кошти на подальшу індустріалізацію та відбудову після Другої світової війни, зерно для поставок у країни соціалістичного

---

¹ Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898-1971. С. 170.

² Михайлуца М. Південна Бессарабія: рік радянізації і перші дні війни. С. 72.

табору. Першим, що необхідно було забезпечити, це викоринити вільнодумство та політичну незалежність серед населення краю. Все це було можливим лише за рахунок повної колективізації.

На проведення такої політики вплинули навіть погодні умови. Так, у 1946-1947 рр., внаслідок посухи, почався неврожай, що спричинив голод, проте поставки до країн соцтабору продовжувались. Пізніше, М.Хрущов на пленумі ЦК ВКП(б) у 1963 р. запевняв: «При Сталіні і Молотові ми вивозили хліб закордон, а радянські люди пухли від голоду»¹.

Колективні господарства лише на деякий час стимулювало розвиток промисловість, але з іншої сторони це призводило до звуження внутрішнього товарообігу, адже купівельна спроможність селян була на досить низькому рівні. Наявність колгоспів призвело до зменшення врожаїв та безгосподарності. На жаль, немає підтверджень цьому факту, але можна навести приклад, який був характерний для сільського господарства усієї території СРСР. Так, на «пленумі ЦК ВКП(б) у вересні 1953 р. і в лютому 1954 р. Хрущов оприлюднив та схарактеризував, що «... виробництво зерна на душу населення, худоби були меншими ніж за царських часів (якщо на січень 1916 р. останнє становило 58 млн. голів, то на січень 1950 р. – 56 млн.)»².

Становище селян-колгоспників було гіршим по відношенню до інших верств населення СРСР. На життя не вистачало елементарних засобів, соціальна сфера практично не розвивалась (сільські школи, садки, лікарні, клуби, магазини). Це прослідковувалось і на території Подунав'я. Наприклад: «Обстеження сільських магазинів у 1950 р. виявили, що в кожному 3-му не було: гасу, сірників, солі, мила, тобто найнеобхіднішого»³. В багатьох селах до цього часу не було шкіл. Зарплатня колгоспників була мізерною. До 1970 р. усі доходи колгоспників України разом, були найнижчими серед 15-ти

---

¹ Народное хозяйство СССР в 1961 г. Статистический ежегодник. Москва: Госстатиздат, 1962. С. 45.

² Народное хозяйство СССР в 1964 г. Статистический ежегодник. Москва: Статистика, 1965. С 83.

³ КУІА. Ф. р-947. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 15.

республік СРСР. Тоді, як внесок України в промисловий та сільськогосподарський дохід РС складав більш ніж 25 %¹.

Через масову колективізацію населення почало переїжджати до міст у пошуку кращого життя. Після цього на теренах цілої республіки з'являється такий негативний феномен, як: «вимираючі села» та «неперспективні села». Адже земля на даному етапі втратила свого справжнього господаря. Негативні сторони колективізації проявилися відразу після її впровадження, тому уряд швидко почав шукати шляхи уникнення проблем. Це знайшло своє відображення в «укрупненні колективних господарств», або як їх ще називали «агро-міст», це лише загострило відносини на селі².

Отже, процеси колективізації регіону в 1949-1950 рр. характеризувалося такими формами та обставинами:

- завершувався терор по відношенню до населення;
- пошук шляхів підвищення ефективності роботи колективних господарств;
- завершення колективізації, мало як негативні, так і позитивні наслідки, але останні значно переважали;
- вплив процесу колективізації ми відчуваємо на собі по сьогодні.

Таким чином, колективізація, яка відбулася в Подунав'ї докорінно змінила усталений, до цього, устрій життя. Селянин втрачав власне почуття господаря на землі, відчужувався від засобів виробництва, і цим самим, перетворювався у наймита радянської держави. Ідеологи колективізації подавали її так, ніби це закономірне явище розвитку сільського господарства. Наголошуючи на тому, що ніби весь цивілізаційний світ, розвивається по такому принципу. Проте, нічого, культурного і цивілізаційного на практиці провладні структури не застосовували. Зокрема, не брали до уваги специфіку національного розвитку краю, цим самим нехтували і людьми, котрі роками

¹ Соціалістична перебудова і розвиток сільського господарства Української РСР: У 2-х т. Т 2. К.: Наукова думка, 1968. С. 39-41.

² Нечитайло В.В. Українське селянство: важкий шлях до волі. Кам'янець-Подільський: Апостроф, 1995. С. 23-25.

клопіткою працею заробляли на життя. На ділі колективізація, носила не такий характер, як про це говорилося у лозунгах. Це був свого роду «агробізнес Радянського Союзу», адже під прикритою формою функціонери одержавлювали сільськогосподарське виробництво та ліквідовували одноосібні господарства.

3.3. Голод 1946-1947 рр. у регіоні: причини, методи подолання, наслідки

Трансформація економічної структури та природно-кліматичні чинники стали головними причинами голоду в Придунав'ї. Восени 1946 р. тут розпочалася масштабна колективізація, яка мала, переважно, примусовий характер. Через це мешканці залишилися практично без хліба. До того ж вони зобов'язувалися віддавати державі інші продукти харчування як, наприклад, молоко, м'ясо, яйця, вовну, овочі тощо¹.

Ситуацію ще більше загострили природні катаклізми: незначна кількість снігу взимку, через що померзла більшість озимини, а також страшна посуха влітку, від якої постраждав урожай овочів. Старожили Буджаку пригадували, що в 1946 р. опадів не було від 6 до понад 8 місяців поспіль. Урожайність пшениці у цей час коливалася від 0,5 до 3 ц з га. Щодо кукурудзи, то ця культура була повністю знищена посухою. Згідно зі звітом Ізмаїльського обкому КП(б)У, в 1946 р. посуха знищила близько 68,6% усіх посівів зернових. Рятуючись від голодної смерті одноосібні господарі почали вступати до колгоспів, де за роботу отримували зерно за трудовні².

Не дивлячись на скрутне становище населення влада не припинила збирати зерно та іншу продукцію. Відповідальність за реалізацію

¹ Коваль М.В. Українська РСР у період відбудови і розвитку народного господарства (1945-1955 рр.). *Український історичний журнал*. 1990. № 4. С. 34.

² Башли М.І. Голод 1946-1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти. III Дунайські наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 р.). Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2017. Вип. 3. С. 13;38;41.

хлібозаготівельної компанії покладалася на місцевих чиновників. Вони намагалися якнайкраще вислужитися перед новим господарем, тому «вижимали» з населення максимум. У деяких селищах відбулися селянські невдоволення. Наприклад, у с. Утконосівка Суворовського району близько 180 жінок здійснили спробу пограбування зернового складу, а селяни с. Плахтіївка Саратовського району виступили проти вивезення хліба. Соціальне напруження зростало, тому уряд пішов на поступки¹.

В липні 1946 р. у дію вступили постанови «Про заходи допомоги колгоспам, колгоспникам та селянським господарствам Ізмаїльської області Української РСР у зв'язку з незадовільним урожаєм у 1946 р.», «Про державний стан хлібозаготівлі на 1946 р. у колгоспах і селянських господарствах області». Документи передбачали зменшення річного плану державного постачання зерна до 530 тис. пудів. Незважаючи на пільги хлібозаготівельна кампанія у Ізмаїльській області на середину вересня 1946 р. була реалізована лише на 45,8%². Найнижчі показники зафіксовані у Бородінському районі – 15,4%, найвищі – у Ново-Іванівському та Тарутинському районах – 39% і 36%. Необхідно підкреслити, що у 1947 р. норма зернового постачання державі зросла у 6,5 разів³. Хоча саме взимку 1947 р. в Ізмаїльській області розпочався найстрашніший голод.

У вересні 1947 р. радянське керівництво знову загострило ситуацію затвердивши постанову «Про державний план заготівлі овочів із урожаю 1947 р.». Поступка була зроблена лише в тому, що при відсутності овочів

---

¹ Ісковських Катерина Іванівна 1935 р.н., с. Крива Балка Саратовського району Одеської області.

² Дроздов В.В. Хлібозаготівельна кампанія в Ізмаїльській області у 1946-1947 рр. III Дунайські наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 р.). Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2017. Вип. 3.С. 91-92.

³ Градинар Г.І. Масштаби голоду та репресій в Ізмаїльській області (1946-1948). III Дунайські наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 р.). Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2017. Вип. 3.С. 58-59.

можна було здати іншу сільськогосподарську продукцію. І це в той час, коли в селищах люди масово вмирали від голоду¹.

Частина селян рятуючись від голодної смерті йшла до міст. Уродженка м. Ізмаїла Селятина Надія Сергіївна 1933 р.н. пригадувала ті страшні дні: «Вмирало дуже багато людей. На вулицях у нас в місті лежали. Я сама одного бачила – впав і помер. Всі люди з селищ в'їжджали до Ізмаїла, тому що в місті було трішки легше, можна було попросити у магазині щось. А в селищах взагалі нічого не було...»².

Населення харчувалося всім, що було більш-менш їстівне. Зі слів мешканця с. Главани Арцизького району Тукусера Семена Семеновича 1938 р.н.: «Люди вбивали худобу, собак, щурів – все, що попадалося на очі. Ворон, граків, голубів ловили – у селищі жодної птиці не побачиш»³.

Дуже популярними були хлібці з борошна папороті та юшки з крупи, шавлю та різної трави. Деякі родини вижили за рахунок того, що мали власне господарство та худобу. Частину м'ясної та молочної продукції ці господарі обмінювали на інші продукти харчування.

Люди ходили до лісосмуг і шукали дикі горішки⁴. Інші – йшли в поля, де розкопували норки кротів і забирали звідти маленьку картоплю, яку ще називали «польовою», виловлювали ховрахів, їли дохлих коней тощо⁵. Деякі особи виїжджали на господарські роботи до Молдовської РСР. Там вони саджали фруктові дерева, а за працю отримували харчі. Вдови із с. Десантне Кілійського району, наприклад, їздили на заробітки до Польщі⁶.

Люди виживали також за рахунок того, що продавали особисті речі та майно. «Мій дідусь, – розповідала мешканка Ізмаїла Селятіна Надія Сергіївна, – мав два кожухи. Один кожух він поніс на ринок і на булку хліба

¹ Пеливан К.К. Голод в Южной Бессарабии 1946-1947 гг.: Арцизский район Одесской области. Арциз: Димант, 2008. С. 44.

² Селятина Надія Сергіївна 1933 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

³ Тукусер Семен Семенович 1938 р.н., с. Главани Арцизького району Одеської області.

⁴ Ткаченко Іван Михайлович 1939 р.н., с. Козацьке Білгород-Дністровського району Одеської області.

⁵ Ткаченко Олена Григорівна 1938 р.н., с. Козацьке Білгород-Дністровського району Одеської області.

⁶ Князев Віктор Федорович 1940 р.н., м. Арциз Одеської області.

поміняв. Так цю булочку хліба ділили тиждень на всю сім'ю. Знову закінчилась їжа. Дідусь знову пішов на ринок і другий кожух виміняв на булку хліба»¹.

Мали місце крадіжки, наприклад, у родини Ніколенко Григорія Микитовича 1937 р.н. із с. Кислиця Ізмаїльського району, вночі із комірчини вкрали поросля. Респондент розповідав про те, що у односельців пропадали корови, коні й інша худоба². Голодні люди, якщо бачили когось з хлібом, то підбігали та відбирали його. Однак через те, що довго не їли падали від завороту кишок прямо на вулиці та вмирали. Померлих ховали в братських могилах, бо сил на поховання не вистачало³.

Слід відмітити, що влада приймала певні заходи щодо пом'якшення голоду в регіоні, однак вони були незначними та несвоєчасними. Одними з перших почали отримувати допомогу діти. Так, згідно з урядовою постановою «Про надання матеріальної допомоги дітям із сільських районів, які постраждали від посухи 1946 р.» при школах та дошкільних закладах відкривалися пункти одноразового гарячого харчування для дітей (видавали також 100 г хліба на день). Уродженець Арцизу Князев Віктор Федорович 1940 р.н. до сьогодні пам'ятає смак пшеничної каші з риб'ячим жиром, яку видавали у дитячому садку⁴. У складній ситуації залишилися діти одноосібників для яких місць у дитячих їдальнях не передбачалося.

15 січня 1947 р. вийшла постанова Ізмаїльського облвиконкому і бюро обкому КП(б)У «Про організацію харчування для найбільш нужденного сільського населення». В документі йшлося про відкриття мінімум 200 їдалень для 80 тис. осіб (12,2% від усього населення області) з гарячим харчуванням і наданням хліба (100 г на особу), чаю, компоту і кави. Але ці

---

¹ Селятина Надія Сергіївна 1933 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

² Ніколенко Григорій Миколайович 1937 р.н., м. Кілія Одеської області.

³ Самсонова (Гавлицька) Марія Родіонівна 1935 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

⁴ Князев Віктор Федорович 1940 р.н., м. Арциз Одеської області.

обіди були платними¹. Очевидці пригадували, що грошей практично ні в кого не було, а тим, хто мав кошти продавали не більше булки хліба на родину².

Державна допомога не була безкоштовною. На початку березня 1947 р. Ізмаїльський облвиконком і бюро обкому КП(б)У прийняли постанову «Про розподіл позики колгоспам Ізмаїльської області для надання допомоги нужденним колгоспникам». Вони отримали не більше 6 кг муки на особу у вигляді позики за рахунок наступного врожаю.

Наприкінці березня 1947 р. була затверджена постанова «Про організацію улову риби для посилення харчування найбільш нужденному населенню із сільської місцевості». Місцеве керівництво отримало вказівку організувати виловлювання 3 тис. ц риби, однак завдання вдалося реалізувати лише на 4,8%. Відповідно до постанови Ізмаїльського облвиконкому та бюро обкому КП(б)У від 31 березня 1947 р. «Про затвердження контингентів на додаткові види харчування на квітень місяць 1947 р.» харчову допомогу отримали партійні активісти³.

Наслідки голоду були катастрофічними. Згідно з офіційною статистикою на 20 червня 1947 р., у Ізмаїльській області на дистрофію хворіли понад 60,8 тис. осіб, померли від неї більше 20,6 тис. осіб. Саме тут було зафіксовано найбільше випадків людоїдства – 53 та трупоїдства – 82 та найвищі показники дитячої смертності (на 1 тис. дітей до року – 319 випадків)⁴.

Влада намагалася зменшити кількість хворих через надання медичної допомоги, однак поганий стан місцевої медицини та недостатнє державне фінансування гальмували процес вирішення цієї проблеми. Ізмаїльський облвиконком і бюро обкому КП(б)У 24 квітня 1947 р. затвердив постанову «Про заходи покращення медичного обслуговування і покращення роботи з

¹ Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР: У 2-х т. Т. 2. К.: Наукова думка, 1974. С. 78.

² Бондар Михайло Кузьмич 07.10.1950 р.н., с. Першотравневе Ізмаїльського району Одеської області.

³ Пеливан К.К. Голод в Южной Бессарабии 1946-1947 гг.: Арцизский район Одесской области. С. 44.

⁴ Дроздов В. В. Хлібозаготівельна кампанія в Ізмаїльській області у 1946-1947 рр. С. 92.

надання продовольчої допомоги найбільш нужденному населенню». Однак лікарні та шпиталі не були в змозі прийняти величезну кількість хворих, будівлі не опалювалися, а продуктів харчування катастрофічно не вистачало. Медичні заклади часто заощаджували на потребах пацієнтів. Наприклад, у лікарні с. Плахтіївка Саратського району сума державних виплат на одного хворого дорівнювала 6,7 крб, але на утримання одного пацієнта в лютому було витрачено лише по 3,28 крб, у березні – 4,29 крб, у квітні – 3,95 крб. До районних лікарень передбачалося направити понад 15 т риб'ячого жиру, на тимчасове утримання лікарняних ліжок з республіканського бюджету виділили понад 11,9 тис. крб., здійснювалося додаткове харчове забезпечення лікарів і медичного персоналу¹.

Впродовж 1945-1947 рр. показники смертності в Ізмаїльській області дуже зросли. Якщо в 1945 р. у Арцизькому районі померло трохи більше 1,5 тис. осіб, то у 1947 р. – майже 3,9 тис. У період жовтня-грудня 1946 р. і 1947 р. у Ново-Іванівському районі померло – 15,9% жителів, Арцизькому районі – 11,7%, Тарутинському – 8,8%. Найбільше постраждали великі селище, де переважали одноосібні господарства. В цілому, за підрахунками дослідника Пелівана К.К., голод у Південній Бессарабії забрав життя щонайменше 50-60 тис. осіб або 10% від тогочасного загального народонаселення краю².

Таким чином, голод 1946 – 1947 рр. у Південній Бессарабії був зумовлений не лише природно-кліматичними чинниками, а грабіжницькою державною політикою (хлібозаготівлі, вилучення продуктів харчування). Голодомор став одним з методів залучення громадян до колективних господарств. Незважаючи на спроби влади мінімізувати негативні наслідки голоду кількість померлих і постраждалих від нього була величезною.

Отже, сільське господарство залишалось домінуючою галуззю на території Ізмаїльської області. Політика радянської влади щодо селянства

¹ КУІА.Ф. р-470. Оп. 1. Спр. 117. Арк. 148.

² Пеливан К.К. Голод в Южной Бессарабии 1946-1947 гг.: Арцизский район Одесской области. С. 162;170-171;173.

впливала із комуністичної доктрини. У ній не було місця для селянина-господаря. Це обумовлювалось перш за все тим, що селянство у своїй переважній більшості, на відміну від пролетаріату, було матеріально забезпечене, мало вкорінену традицію приватної власності, володіло засобами виробництва, а тому не могло бути повною мірою контрольоване державними органами. У 40-50 рр. ХХ ст. радянська влада в краї здійснила колективізацію Ізмаїльської області, проводилась вона адміністративними методами, переважно шляхом розпалювання ворожнечі між людьми, класової ненависті та пропаганди. Проходила так само, як і в східних областях України, тобто, була форсованою.

Селян залучали до колгоспів різними, часом грубими методами: податковим тиском, погрожуванням, залякуванням, шантажем, провокаціями, вивезенням до східних територій Радянського союзу. Під гаслом боротьби з куркульським класом, влада почала відокремлювати та відсторонювати селян-одноосібників від власності таким чином, перетворюючи їх на наймита діючої системи. Сам термін «куркуль» був заполітизованим, тому до розкуркулення підлягали абсолютно всі селяни які були носіями приватної власності.

Наслідком всіх цих подій став третій голод 1946-1947 рр. Його причинами були: пограбування села через здійснення репресивної хлібозаготівельної та податкової політики, насильницькі зверхнадмірні зернопоставки у посушливі неврожайні роки. Згідно з офіційною статистикою на 20 червня 1947 р., у Ізмаїльській області на дистрофію хворіли понад 60,8 тис. осіб, померли від неї більше 20,6 тис. осіб. Люди виживали також за рахунок того, що продавали особисті речі та майно. Часто траплялися випадки крадіжок. Наслідки голоду були катастрофічними.

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ПРОВЕДЕННЯ ТИЖНЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Станом на 2019-2020 навчальний рік українським десятикласникам на вивчення другої хвилі колективізації та голоду 1946-1947 рр. здебільшого відведено лише один урок – у другому семестрі. В контексті цього уроку вчитель має нагадати дітям і про те, що колективізація проходила й у нашому регіоні та мала певні чинники та особливості. Тому, вчителі історії для розширення знань учнів проводять лінійки, тематичні виховні години, організовують різні форми краєзнавчої роботи.

За профільною програмою на вивчення цієї теми виділяється 3 уроки. Перший стосується колективізації та розкуркулення селян-одноосібників. Другий – голоду 1946-1947 рр. У контексті цього уроку вчитель висвітлює передумови, перебіг та наслідки голоду цих часів. Третій урок є практичним заняттям, де учні засвоївши матеріал перших двох уроків працюють над документами, свідченнями та спогадами людей, що були свідками подій.

Уроки про колективізацію та голод, вважаємо за доцільне, проводити у нестандартній формі. Наприклад, дати завданням учням взяти свідчення у своїх бабусь, дідусів. Можна використовувати музикальний супровід, і оформлення – малюнки, плакати, фотографії, презентації.

Вчителі дуже часто задають питання, як саме подати матеріал учням про колективізацію та голодомор, так, щоб негативно не вплинути на психіку.

На думку психолога Л. Гридковець сукупність самої інформації не принесе жодної шкоди, адже все залежить від того, як дану інформацію донесуть батьки та вчителі, та чи відповідатимуть формулювання віковим особливостям учнів різних класів. Науковець стверджує, що починаючи з першого класу ми маємо говорити про ці події без агресивних коментарів,

без деталізації. Адже правду говорити треба, проте для різного віку наповнення буде різним¹.

При опрацюванні тем колективізації та голоду дослідники часто у структуру інформаційної навчально-пізнавальної діяльності ставлять три основні компоненти:

– мотиваційний (забезпечує вироблення стійкого зацікавлення учнів явищами та бачення перспективи наслідків опрацювання тем. Також це і внутрішній чинник, який спонукає здобувачів освіти до саморозвитку, до навчання заради знань і використання їх не лише в школі, але й у подальшому житті);

– змістовий компонент (поділяється та містить у собі дві підсистеми: перша підсистема складає знання, уміння і навички, на них ґрунтуються спонукальні потреби учнів, в нашому випадку це пов'язано з освоєнням тем про колективізацію та голод, а другу підсистему складають нові знання та способи діяльності, які викликані досягненнями поза школою і є об'єктом засвоєння);

– процесуальний компонент (покликаний визначати способи діяльності, дії та операції, за допомогою яких і здійснюється освітній процес)².

Мотиваційний аспект є одним з найвагоміших чинників активізації учнів на сприйняття нової інформації та її опанування. Завданням вчителя виступає психологічно переконати учнів у необхідності вивчення теоретичних основ, спрямувати розповідь так, щоб зацікавити учнів.

При опрацюванні окреслених нами тем доцільним є визначити наступні очікувані результати:

---

¹ Гридковець Л.М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу: монографія. Львів: Скриня, 2016. С. 34-35.

² Городняк Я.П. Психологічні аспекти викладання історії голодомору у вищій школі України. Теорія і практика сучасної психології: реалії й перспективи: зб. матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф., Київ, 31 жовтня 2019 р. Київ: Міленіум, 2019. С. 134-136.

- учень/учениця знає зміст понять «розкуркулення», «голодомор», «колективізація»;
  - усвідомлює сенс, засоби впровадження, регіональні особливості та наслідки колективізації та масових репресій;
  - розуміє та адекватно сприймає голодомор як акт радянської влади на території Ізмаїльської області, його причини, перебіг і наслідки;
  - Дає власну аргументацію стосовно цих подій;
  - адекватно пояснює розкуркулення як метод впровадження тоталітарної влади .
  - встановлює послідовність і синхронність посилення колективізації в Подунав'ї;
  - формує бачення подій, що відбувались у рідному краї в роки встановлення радянської влади;
  - виражає почуття співпереживання долею тисяч жертв регіону, які були закатовані тоталітарним комуністичним режимом;
  - висловлює готовність до вшанування пам'яті жертв голодоморів.
- Готуючись до висвітлення такої жалобної сторінки в житті рідного краю, вчителеві доцільно скористатися наступними настановами:
- зробити відбір інформації таким чином, щоб він відповідав віковій категорії учнів;
  - обов'язково перевірити чи має відібраний матеріал освітню, розвивальну та виховну цінність;
  - провести відбір методичного наповнення бесіди чи уроку із зазначеної теми, методів, форм та засобів¹.

З метою висвітлення даної тематики безперечним є правильність підбору дидактичних методів та засобів, зокрема словесних та візуальних. Бесіди, розповідь мають бути спокійними та зрозумілими учням.

---

¹ Тарасова Т.Б. Методика навчання психології у вищій школі. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. С. 23-24.

Сьогодні більшість освітян працюють з принципами програми «Лицем до дитини», сутністю якої є твердження про те, що незалежно від віку та здібностей учнів, максимальне засвоєння дидактичного матеріалу відбувається лише тоді, коли технології навчання комплексно задіюють слухові, візуальні, кінестетичні відчуття¹. Традиційно така діяльність організовується на уроках української літератури, історії України, трудовому навчанні.

На сучасному етапі дуже часто освітяни проводять теми голодомору інтегровано в різні навчальні предмети. Колишня міністерка освіти говорила про те, що такі теми, як Голодомор мають наскрізно увійти у навчання українських школярів, а для цього нам не потрібно вводити окремий предмет – потрібно інтегрувати ці теми для вивчення дітьми історії, мови, читання тощо².

Серед новітніх форм проведення заходів вшанування пам'яті жертв голодоморів, можна виокремити наступні: уроки-пам'яті, музейні чи меморіальні виставки, міні-проекти із залученням учнів до збору свідчень про колективізацію, розкуркулення та голодомор у рідному місті чи селі, створення лепбуків, відео-уроки, читацькі конференції, семінари, фестиваль презентацій, конкурс есе.

Інноваційний варіант відзначення Дня вшанування пам'яті жертв насильницької колективізації та голоду 1946-1947 рр. вбачаємо у формі медіа-презентації, яка є формою живої презентації та характеризується комбінуванням різних форм представлення інформації, текстової, звукової та графічної і передбачає інтерактивний спосіб подачі інформації. Перевагою проведення даного позааудиторного заняття є не лише його інтерактивність, але й можливість залучення, як слухової, так і зорової пам'яті при сприйнятті

---

¹ Власов В.С. Використання писемних джерел на уроках історії як засіб розвитку пізнавальних умінь учнів старшої школи. Київ: Обласне видавництво, 2019. С 6-7.

² Коваленко О.Ю. Навчаючи навчаюся – громадянська компетентність учителя та учня. Методичні розробки для вчителів історії, правознавства та громадянської освіти, Київ. 2019. С. 28.

контенту інформації, що сприяє кращому засвоєнню інформації та формуванню відповідного емоційного сприйняття.

Результатом заходів, що будуть проведені на протязі тижня історії в школі, присвячений жертвам сталінських репресій, має стати формування в учасників освітнього процесу відчуття обов'язку пом'янути всіх невинних жертв у четверту суботу листопада, запаливши свічу Пам'яті. Саме так формується національна свідомість, громадянський обов'язок, патріотичні відчуття.

При роботі над магістерським дослідженням нами розроблено план проведення тижня історії в школі

№ з/п	Назва заходу	Термін проведення
1.	<p><u>Відкрита лекція</u></p> <p><u>Тема:</u> «Колективізаційні зміни в Подунав'ї: мовою свідчень, документів, фактів»</p> <p><u>Цільова аудиторія:</u> 9-11 класи</p> <p><u>Коротка анотація:</u> <i>метою лекції є формування вчителем-лектором в учнів уявлення про соціально-економічне становище Ізмаїльської області в 1944-1950 рр.; за допомогою свідчень людей старожилів та фактів історії в'яснення ходу перебігу та наслідків колективізації в краї. Завдання: розкрити передумови, мету та характер колективізації 1944-1950 рр.; характеризувати основні причини колективізації 1944-1950 рр.; з'ясувати наслідки колективізації 1944-1950 рр. для населення Ізмаїльської області; сформувати</i></p>	<p>Понеділок</p> <p>10⁰⁰ – 12⁰⁰ год.</p>

	<p><i>вміння та навички роботи з ілюстраціями, історичними та інформаційними текстами; покращити вміння логічно мислити та аналізувати історичні факти; формувати інформаційну, комунікативну та громадянську компетентність; розвивати вміння аналізувати здобуту інформацію, чітко будувати свою відповідь; вдосконалювати вміння використовуючи технологію «скетчноутінг», стисло та швидко викладати свої знання в усній та письмовій формі.</i></p>	
2.	<p><u>Проведення благодійного ярмарку</u> <u>Тема:</u> «Милосердя врятує світ» <u>Цільова аудиторія:</u> 1-11 класи <u>Коротка анотація:</u> <i>Метою даної благодійної ярмарку є не лише скуштувати чи купити смаколики, але й зібрати кошти для закупівлі всього необхідного для німечних людей, тим, кому ця допомога необхідна.</i></p>	<p>Вівторок 11⁰⁰ – 13⁰⁰ год.</p>
3.	<p><u>Конкурс на краще есе</u> <u>Цільова аудиторія:</u> 10 класи <u>Коротка анотація:</u> <i>Метою конкурсу є навчити учнів творчо мислити, проявляти індивідуальні можливості, після попереднього прослуховування та вивчення матеріалу з теми.</i></p>	<p>Середа 10⁰⁰ – 11⁰⁰ год.</p>

<p>4. <u>Красзнавчий урок</u></p> <p><u>Тема:</u> «Посилення радянзації та колективізації в Придунав'ї в 1944-50-х рр.»</p> <p><u>Цільова аудиторія:</u> 11 класи</p> <p><u>Коротка анотація:</u><i>охарактеризувати процес розповсюдження радянської політики на території Придунайського краю; показати трагічну долю населення краю, розкрити процес колективізації та розкуркулення Подунав'я; сформувати наслідки цих процесів; сформувати у здобувачів освіти хронологічну, просторову, аксіологічну, математичну, інформаційну, мовленнєву та логічну компетентності; виховувати здобувачів освіти у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності.</i></p>	<p>Середа</p> <p>13⁰⁰ – 14⁰⁰ год.</p>
<p>5. <u>Урок-карусель</u></p> <p><u>Тема:</u> «Розкуркулення в рідному населеному пункті: кризь призму сучасного бачення»</p> <p><u>Цільова аудиторія:</u> 9-11 класи</p> <p><u>Коротка анотація:</u><i>метою уроку-каруселі є задіяти як найбільше учнів. Вони цілеспрямовано переміщуються з одного навчального місця на інше, тому кожен виступає в ролі того, хто навчається, того, хто навчає та оратора. Завдання: розвинути комунікативні навички; створити комфортні умови та сприятливе емоційне середовище для всіх учасників заняття; сформувати</i></p>	<p>Четвер</p> <p>12⁰⁰ – 14⁰⁰ год.</p>

	<p><i>навички роботи в команді та вміння висловлювати свої думки; викликати інтерес до навчання та внутрішню мотивацію; розкрити творчий потенціал учнів.</i></p>	
6.	<p><u>Історико-краєзнавчий екскурс</u> <u>Тема:</u>«Збережемо пам'ять про подвиг збереження нації» <u>Цільова аудиторія:</u> 6-11 класи <u>Коротка анотація:</u><i>метою екскурсу є зібрання спогадів старожилів про роки встановлення на території Ізмаїльської області радянської влади; виховати в учнів особистісні риси громадянина України, патріотизм, почуття співчуття, людяність, дотримання традицій вшанування померлих і загиблих.</i></p>	<p>Четвер 14⁰⁰ – 16⁰⁰ год.</p>
7.	<p><u>Виставки</u> Організація роботи тематичних виставок архівних документів, фотоматеріалів, творів мистецтва та літератури, присвячених подіям колективізації та розкуркуленню рідного краю <u>Цільова аудиторія:</u> 1-11 класи <u>Коротка анотація:</u><i>метою тематичних виставок є поглиблення знань учнів школи теми, що безпосередньо стосується рідного краю; висвітлення подій з об'єктивної сторони; виховання в дітей почуття гордості за свої предків.</i></p>	<p>Протягом тижня</p>
8.	<p><u>Лінійка-реквієм</u> <u>Тема:</u> «Не згасити пам'яті вогонь»</p>	<p>П'ятниця 9⁰⁰ – 10⁰⁰ год.</p>

<p><u>Цільова аудиторія:</u> 1-11 класи</p> <p><u>Коротка анотація:</u><i>Метою даної лінійки є поглибити знання учнів про страшні роки голоду 1946-1947 рр.; ознайомити учнів з історичними передумовами виникнення голодомору, з політикою більшовиків проти українського народу; аналізувати причини, наслідки, значення голодомору; використати свідчення очевидців, аудіозаписи, архівні документи, ікону, презентацію; методи роз'яснення: переконування, бесіда, педагогічна доброзичливість; прийом поєднання інтересу та гри для досягнення мети заходу; шанувати пам'ять людей, котрі загинули під час встановлення тоталітарної влади в краї.</i></p> <p><i>(Сценарій заходу додається)</i></p>	
--	--

Цільовою аудиторією протягом тижня виступають учні 9-11 класів, тому що дана тематика потребує свідомого розуміння подій, та належних висновків. Час проведення заходів обумовлений відповідно до розкладу уроків в школі та форм проведення заходів.

Розглянемо кожен обраний тип уроку та позаурочного заходу більш детально. Тиждень історії в школі починається з вступної лекції. Проведення доручається вчителю, який володіє високою професійною майстерністю та має досвід проведення уроків-лекцій на високому педагогічному, методичному й організаційному рівнях. Метою відкритої лекції в загальноосвітній школі є ознайомлення з новим матеріалом, поглиблення знань та залучення до лекції великої кількості учнів.

Після проведення відкритої лекції для учнів школи проводиться

благодійна ярмарка, метою якої є зібрання коштів на потреби німецьких людей. Ярмарку організовує кожен клас, до неї можуть долучитися батьки, таким чином, всі стають учасниками благодійності в роковини страшних подій в рідному краї.

Для учнів 10 класу на основі проведеної лекції вирішено провести конкурс на краще есе. Есе структурується відповідно до вимог: вступна частина, проблемне питання, аргументи, висновок. Учні зможуть творчо підійти до питання, при цьому висвітлюючи свою громадську позицію та розуміння подій того часу. Також для 11 класів в цей день запропоновано провести краєзнавчий урок.

На сучасному етапі від шкіл вимагається запровадження абсолютно нових підходів до навчання, які мають забезпечити розвиток творчих та комунікативних компетенцій учня. Дослідниця Н.О. Гончарова вказує, що характерним для навчального процесу є недостатня мотивація учнів до вивчення історії. І це є однією з перепон на шляху успішного вивчення конкретного матеріалу¹. Таким чином, можемо зробити висновок, що демонстрація та просте пояснення теми не дають ґрунтовних результатів, адже ми не можемо перетворити процес навчання на автоматичне вкладання відомостей в голову учнів. Лише розумова діяльність та особиста активність на уроці призведе до результативності. Таких успіхів можна досягти при використанні активного (інтерактивного) навчання. На сучасному етапі великий інтерес вчителів привертають інтерактивні технології, за допомогою яких, вчитель створює всі умови для комфортного навчання. Саме на таких уроках учень відчуває свою індивідуальність та інтелектуальну спроможність до висловлення власної думки².

Питання колективізації сільського господарства у Придунайському краї в часи четвертої п'ятирічки до недавнього часу вивчалися схематично у

---

¹ Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі: навчальний посібник. Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. С. 147.

² Коваленко О.Ю. Навчаючи навчаюся—громадянська компетентність учителя та учня. С. 27-30.

контексті уроку присвяченому рідному краю. Тому в сучасних умовах на долю вчителя історії випадає не просте завдання – опрацювати велику кількість інформації та ще складніше: донести її учням. Такий урок покликаний висвітлити суть, хід і наслідки радянської та колективізацій Ізмаїльської області.

Важливим в контексті даного тижня є спілкування з людьми, які були очевидцями тих подій. Нами розроблено краєзнавчий екскурс, де учні 6-11 класів, самостійно поспілкувалися з старожилами за спеціально сформованою анкетною. Після цього доцільно сформувати папку, яка має зберігатись в шкільній бібліотеці для прийдешніх поколінь.

Ще одним компонентом тижня історії є тематичні виставки та проведення майстер-класів тематики. Особливо це стосується 5-6 класів, які на трудовому навчанні можуть виготовляти свічки чи квіти, які відповідають темі голодомору (жовті ромашки на синьому тлі). Тематичні виставки спонукають до глибшого розуміння тих процесів, що відбувались в регіоні. При цьому, висвітлення статистичних даних (кількість жертв), лозунги сприяють правдивій характеристиці встановлення радянської влади. Наведемо приклад статистичної таблиці за тематикою голоду 1946-1947 рр. у Ізмаїльській області.

Дані щодо померлих в період 1946-1947 рр. у Ізмаїльській області

№ з/п	Назва села	Кількість загиблих в 1946 р.	Кількість загиблих в 1947 р.	Всього
1.	Багате	21	311	332
2.	Броска	3	61	64
3.	Каланчак	11	86	97
4.	Кам'янка	29	173	202
5.	Комишівка	74	–	74
6.	Кирнички	15	38	53

7.	Кислиця	6	41	47
8.	Ларжанка	10	97	107
9.	Лощинівка	9	35	44
10.	Матроска	38	8	46
11.	Муравлівка	24	182	206
12.	Нова Некрасівка	10	90	100
13.	Нова Покрівка	57	–	57
14.	Озерне	75	100	175
15.	Першотравневе	21	45	66
16.	Саф'яни	5	54	59
17.	Стара Некрасівка	63	64	127
18.	Утконосівка	18	64	127
19.	Суворове	139	–	139
Всього по району				2125

Проведення лінійки-реквієму в цей тиждень покликане висвітлити сутність голоду 1946-1947 рр. та сформувані уявлення про тоталітарну владу. Доцільним є використання статистичних даних, запрошення свідків подій. Також на протязі заходу заплановано використання презентацій, що виступає підсилюючим фактором, адже чим більше ми задіємо рецепторів, тим більше запам'ятовується інформація. Наведено приклад розробленого сценарію лінійки-реквієму на тему: «Не згасити пам'яті вогонь».

Мета заходу:

- *пізнавальна* (ознайомити учнів з історичними передумовами виникнення голодомору, політикою більшовиків проти українського народу);
- *розвиваюча* (аналізувати причини, наслідки, значення голодомору);
- *виховна* (розвивати в учнів почуття патріотизму, національної свідомості, виховувати громадян рідної землі, щоб не допустити подібної трагедії).

Методична мета уроку полягає у використанні свідчень очевидців, аудіозаписів, архівних документів, ікон, презентації; методів роз'яснення, переконування, бесіди, педагогічної доброзичливості; прийому поєднання інтересу та гри для досягнення мети заходу.

Форма проведення: урок-скорботи; методи – роз'яснення, переконування, бесіда, педагогічна доброзичливість. Прийом поєднання інтересу та гри реалізовується наступним чином: виступи учнів, наведення ними різних фактів – інтерес, інсценівки – гра. Оформлення сцени: книжкова виставка, архівні фотографії; в кутку – стіл, вкритий вишитою скатертиною, на столі – розламана чорна хлібина, свіча, над столом – ікона, вкрита рушником. Міжпредметні зв'язки: історія, література, народознавство. Сцена прикрашена відповідним тематичним матеріалом: плакат, табличка з надписом 1946-1947 рр., горять свічки в свічниках, кетяги калини на столі, як символ України, шматок чорного хліба. Звучить вірш у виконанні старшокласника:

Вона сидить.. тремтять у неї руки
 По зморщеним щокам тече сльоза.
 А за вікном дощ плаче. Лиш гроза
 Нагадує їй давнішні ті муки.
 Хвилина. Її очі знов блищать,
 І баба Галя знов у спогад рине,
 Коли вона, маленька ще Галина
 Із татом йде у поле жито жать.

Вчитель: Шановні гості! Дорогі діти! Сьогодні ми проводимо годину пам'яті, вшановуємо всіх наших односельчан, які загинули голодною, холодною смертю.

1-й ведучий: 1946 рр. найчорніший рік у історії нашого краю. Родюча земля, гарний клімат, змінились чорними, довгими ночами, задушливим плачем дітей, що так хотіли жити...

2-й ведучий: Як так сталося, що в центрі європейського світу, в роки, коли весь цивілізований світ вставав з колін після Другої світової війни, в Україні почалось голодне лихоліття, котре забрало життя синів і дочок українського народу? Що це було?

1-й ведучий: Ці питання впродовж десятиліть тривожили тих, хто вболівав за долю України, хто тривожився її минулим і майбутнім. І нам важливо, робити все, аби майбутнє покоління не допускало таких помилок.

2-й ведучий: Це був більшовицький тоталітарний режим! Це була безкровна війна з селянами, котрі не мирилися, бунтували. Котрі не хотіли ставати рабами комуністичної партії. Війна з «куркулями», які потерпали найбільше, які одного ранку назавжди депортувалися від свої сімей.

1-й ведучий: Війна...зادля того, щоб підірвати коріння волелюбної нації!

2-й ведучий: Війна, щоб зруйнувати віковічні традиції та основи народної моралі, витруїти в душах людяність, зруйнувати раз і назавжди національну свідомість.

1-й ведучий: І натомість посіяти в душах простих, мирних селян страх, жорстокість, підозрілість і духовну неміч перед «могутньою» комуністичною владою.

2-й ведучий: Їм неоплаканим і не відспіваним! Їм – заритим у спільні могили!

1-й ведучий: Їм похованим без труни і молитви, позбавленим шани – присвячуємо цю годину пам'яті та скорботи.

(хвилина мовчання)

В центрі сцени з'являється біла постать, як символ України. Біла постать (на фоні сумної мелодії) Чий це голос щоночі просить: крихту хлібчика! Мамо! Мамусю! Нене! Дай... (Застигає на сцені серед тематичної виставки, біля ікони)

Диктор: Зі спогадів Дорохової Марії Никифорівни 1933 року народження, мешканка села Кислиця: «У 1946-1947 рр. почався голод, бо був

неврожай. Ми сушили і варили коріння папури, їли серединки соняшника. Було дуже голодно, не було що їсти, що взути та одягнути. Ходили босі, ноги були поколоті кирцями. Коли ходили на колгоспне поле, щоб зірвати, хоча б один колосок, то сторожі кричали і виганяли нас, а бувало й били. Пам'ятаю, як одного разу йшла по вулиці кішка, вона була дуже ослаблена, а її догнав один чоловік і почав її їсти, навіть не зваривши. Люди божеволіли від голоду. Ловили також пташок: горобців, ворон, шпаків – робили пастки, засипали туди останні крихти і птахи заходили туди і так їх ловили».

На сцені з'являються чорні постаті в руках із свічками, кружляють навколо білої постаті.

Біла постать: І знову вони йдуть. Щодня, щоднини, щоночі... Мільйони тіней, мільйони очей кружляють і повертаються до моєї душі, до мого серця. Ідуть українські Варвари-великомучениці, пригортають до висохлих грудей своїх дітей, босоногі Богородиці, пропливають Марії-Оранти, Святі Покрови роду нашого... Василі, Одарки, Катерини, Ірини, Оксани.... Янголи летять крізь мене! Лишається лише білий зойк, білий крик, білий стогін, що сходить в моєму серці постійним болем та мукою. Ідуть із холодних боліт, холодних заметів, із весняних лугів, і на зазеленілих колосистих полях падають.

На останніх словах монологу чорні постаті падають на коліна.

Зачитується молитва.

Диктор зачитує поіменно односельчан, які стали жертвами голодомору 1946-1947 рр.:

Чебан Юхим Варлампійович, Іванська Ганна Василівна, Кравченко Марія Василівна, Гончар Борис Іванович, Біловол Марія Симеонівна, Мінчога Степанида Трохимівна, Покора Данило Ананійович, Шевченко Парасковія Савеліївна, Чернишук Мотрона Павлівна, Мунтяну Ганна Абрамівна, Клевак Федір Тимофійович, Токмок Степан Сидорович, Петренко Іван Іванович, Петренко Ілля Іванович, Ніколенко Антоніна Федорівна, Ротарь Ілля Федорович, Чумаченко Пилип Захарович, Полтавський Єрофей Федорович, Беркуца Софія Іванівна, Ніколенко Параска Пилипівна,

Немченко Олена Пантеліївна, Кірілев Тимофій Іванович, Прецуленко Андрій Герасимович, Василенко Марія Михайлівна, Василенко Микола Михайлович, Рибаків Петро Матвійович, Молдавський Іван Костянтинович, Нуца Ольга Іллівна, ПаришкураАкулина Захарівна, Кривой Марія Денисівна, Пройда Микола Герасимович, Михайлуца Надія Антонівна, Лазаревич Дмитро Михайлович, Беркуца Сергій Феодосійович, Шевченко Володимир Іванович, Іванов Антон Михайлович, Лавренцов Георгій Афанасійович, Кітросан Севастян Семенович, Біловол Аксенія Оксентіївна, Сікорська Євгенія Афанасіївна, Кривой Петро Денисович, Васелюк Дементій Якович, Яковенко Порфирій Антонович, Чинуша Уляна Афанасіївна, Федотова Марфа Іванівна, Шевченко Юхимія Іванівна, Цвітков Ілля Васильович.

Лунає музика, учні стоять журавлини ключем, тримають свічки.

1-й учень: Важкий морок над землею –

Над родючою, над нею.

За чиєюсь отам волею

Сотні прощаються з долею.

2-й учень: Чому – спитати хочу я, -

Чорноземна ця земля

Не зерно людям давала

А кістки лиш їх ховала?

3-й учень: Час...Час народжувати і час помирати,

Час руйнувати і час будувати,

Час розкидати каміння і час збирати,

Час мовчати і час говорити.

Настав час сказати ці гіркі слова після довгих десятиліть мовчання.

4-й учень: Зроніть сльозу.

Бо ми не мали сліз.

Заплачте разом, а не наодинці.

Зроніть сльозу за тими, хто не зріс,

Що мали зватись гордо – українці.

5-й учень: Заплачте! Затужіть! Заголосіть!

Померлі люди стогнуть з тої днини,

Й благають: українці, донесіть

Стражденний біль голодної країни.

6-й учень: Згадайте нас — бо ми ж колись жили.

Зроніть сльозу і хай не згасне свічка!

Ми в цій землі житами проросли,

Щоб голоду не знали люди вічно.

Викладач: Людство не вибачить такого забуття. Тому ми маємо завжди пам'ятати про них, тих хто поклали життя за нас. Я закликаю Вас згадати усіх тих, хто страждав і помер під час великого голодомору. Вірю, що в ці дні по всій Україні люди запалять свічки, щоб пом'янути тих, кого забрали сталінські катівні та голодна смерть. У день ушанування пам'яті невинних жертв голодомору 23 листопада запаліть поминальні свічки, об'єднайтеся у слові й молитві за Україну.

Учень:Поставте свічку – за Марічок,

Поставте свічку – за Іванків,

Що відійшли у вічну вічність...

Поставте! Хай горять до ранку...

За всіх бабусь запалим свічку...

За дідусів – хоч невеличку...

Вселенський біль – батьківські очі!

Поставте свічку до ночі...

Всім матерям –

Хоча б по свічці!

Хай на весь світ кричать!

Хай світять!

Хай люди чують!

Космос бачить!

Бо ні забудь, ані пробачить

Не можна і не в силах того,
Як нелюди дурили Бога!

Викладач: Наприкінці хочеться звернутись до вас... Злетимо в думці над Україною й зримо побачимо, ужахаючись, що вона, як ніяка інша земля, густо вкрита могилами. Великими й малими, відомими й невідомими. Мусимо сказати, що Україна – то велика могила, у якої немає ні кінця, ні краю. Ніхто не спроможний виміряти цю глибину, і копають нам її протягом століть чужі й свої. Копають і закопують нас мільйонами. І серед них ті, які могли стати великими вченими, поетами, хліборобами, зварювальниками, пекарями, кондитерами, слюсарями й не стали. Тож хай земля їм буде пухом, а пам'ять про них залишиться серед живих.

Пам'ятайте... Поважайте... Шануйте... Ви!!! Саме ви, майбутнє нашої держави!!! Ніколи не допустіть повторення...

Кліп «Ми – діти твої, Україно».

При розробці тижня історії в школі, працюючи вчителем історії в Кислицькій загальноосвітній школі, нами було проведено дослідження з учнями 6-11 класів. Протягом місяця учні працювали над опрацюванням питання «Збережемо пам'ять про подвиг збереження нації». Було створено декілька груп з метою опитування більшості старожилів села, які були учасниками тих страшних часів. Окрім, опитування учнями було опрацьовано багато історичної літератури сільської та шкільної бібліотеки, архівних матеріалів.

Колективізація залишається чорною сторінкою в історії нашого села. Сільське господарство зазнало глобальних змін з приходом радянської влади. Створювались колгоспи, МТС, ручна праця замінювалась машинами. Колгоспи були зручною формою, з допомогою якої можна було легко викачувати ресурси до державного бюджету. Гасло суцільної колективізації, висунуте Й. Сталіним після Німецько-радянської війни з метою ліквідації кризи активно втілювала в життя комуністична партія та ставленики з Москви, що були направлені до Придунайського краю для швидкого

створення колективного господарювання. Колективізація проводилася форсовано швидкими темпами: людей просто зганяли до колгоспів шляхом терору та залякувань.

Людей насильно примушували вступати до колективних господарств, їх власність переходила у власність держави, усуспільнювались землі, інвентар, велика рогата худоба і навіть птицю. Друга хвиля колективізації супроводжувалась масовими репресіями, розкуркулення селян, висиланням тих, хто не погоджувався з думкою влади в Сибір та на Північ.

За роки четвертої п'ятирічки селяни втратили відчуття господарів, оплата праці була низькою, матеріального заохочення в праці не було.

Досліджуючи питання, ми зробили висновок, що друга хвиля колективізації стала однією з причин голоду 1946-1947 рр. Спілкуючись з найстаршою мешканкою села Яковенко Парасковією Гордіївною, а також аналізуючи документи сільського архіву стало зрозумілим, що пізніше колгоспна форма господарства стала дещо продуктивніша. Оброблялась вся земля, на полях працювали трактори, комбайни та інша сільськогосподарська техніка.

Учні працювали за розробленою нами анкетною:

1. Що Вам відомо про радянізацію в Ізмаїльській області?
2. Чи відбулися зміни топонімічних назв населених пунктів Ізмаїльського району?
3. Які інновації запроваджувались у повсякденному житті пересічних громадян?
4. Яким було відношення місцевого населення до радянської влади?
5. Хто проводив колективізацію на теренах Ізмаїльщини?
6. Чому на керівні посади в колгоспах та радгоспах призначали вихідців з РРФСР?
7. Про які цікаві історії доби колективізації та розкуркулення Ви дізнались із вуст старожилів села Кислиці (Першотравневого)?

8. Які паралельні історичні зміни відбувались в період колективізації краю?
9. Який характер вони носили: позитивний чи негативний?
10. Про що свідчить «скарбничка» вашого родоводу щодо впливу насильницьких методів колективізації на Вашу родину?
11. Чи відвідували Ви краєзнавчий музей в будинку Культури села Першотравневого?
12. З якими матеріалами доби колективізації рідного села Ви ознайомились?
13. Що Ви можете розповісти про голод 1946-1947 рр.?
14. Чим, на Вашу думку, він відрізняється від штучного голодомору 1932-1933 рр.?
15. Що Вам відомо про підсумки та наслідки колективізації в Ізмаїльській області?

Таким чином, авторська розробка спрямована на вдосконалення та оновлення проведення тижня історії. Важливим є застосування нових форм та методів роботи з учнями. Такі розробки потребують подальшого впровадження з метою реформування сучасного навчально-виховного процесу, активізації самостійної діяльності школярів та формування в них відповідних знань, умінь і навичок, здатності нестандартно мислити й діяти.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день фундаментального вивчення потребує історія українського селянства, зокрема радянського періоду. Внаслідок примусової колективізації та інших тоталітарних методів, воно було позбавлено права приватної власності, втратило особисту зацікавленість в інтенсифікації й підвищенні ефективності виробництва. Через впровадження радянської влади, пережило численні репресії і депортації, а також голодомор. Однак саме цей етап розвитку в його неоднозначній долі, протягом десятків років всіляко спотворювалося радянською історіографією, метою якої було виправдати абсолютно всі негативи і обґрунтувати аграрну політику компартії та радянського уряду з позитивної точки зору.

Колективізація та викликані нею суспільні процеси потребують ретельного, глибокого аналізу, без нього не можливо зрозуміти суть багатьох сучасних проблем. Адже, ті форми господарювання, які затвердились на селі після примусової колективізації в 50-ті роки минулого століття, формували майже пів століття економічні, суспільні та аграрні відносини. Історично склалося так, що вони довели свою малоефективність і засвідчили неспроможність задовольнити зростаючі соціально-економічні потреби селянства.

Саме ці обставини та непрості проблеми пошуків українським народом шляхів виходу з гострої і тривалої соціально-економічної, політичної, морально-духовної кризи актуалізують потребу дослідження першопричин і наслідків колективізації. Життя нагально диктує відтворення правдивої картини одного з найбільш драматичних періодів історії України, коли волею більшовицьких вождів над головою українського селянина нависла смертельна загроза втрати не лише соціального, а й національного феномена. Між тим, широкий доступ до колись цілком таємних архівних документів та матеріалів звільняє дослідників від нав'язаних комуністичною партією методологічних, ідеологічних та догматичних принципів, відкриває

необмежені можливості для відтворення правдивої картини історії українського селянства, насамперед ХХ ст.

1. За радянських часів історія колективізації та колгоспного будівництва була пріоритетною темою, а відтак широко досліджувалася багатьма вченими-суспільствознавцями, насамперед істориками. Дослідники-аграрники покликані були підтвердити марксистсько-ленінські методологічні принципи та ідейно-політичні настанови більшовицької партії й радянського керівництва стосовно селянства. Їх суть зводилася в основному до того, що дрібноселянське господарство, в першу чергу товарне, навіть за умов соціалістичного ладу неминуче породжує ворожі радянській системі буржуазні елементи і тому їх необхідно усупільнити, колективізувати, а сімейну організацію виробництва в особі так званих куркулів, загалом ліквідувати як клас. По-друге, обґрунтовувалася теза про добровільний характер колективізації селянських господарств та підтримку хліборобів аграрної політики більшовицької партії проти здійснення якої виступала лише сільська буржуазія, яка характеризувалася як жорстокий експлуататор та запеклий ворог радянського ладу і колективного господарювання. По-третє, історики доводили переваги колгоспного виробництва над дрібнотоварним, стверджували, що він розкрив широкі можливості для прогресу села, піднесення культурно-технічного рівня й добробуту селянства. Зрозуміло, що в міру розширення демократичних свобод українська історіографія поступово, але не сміливо переосмислювала окремі важливі проблеми радянської доби, зокрема колективізації та історії селянства загалом. Це стосувалося колективізаційних методів, добровільного вступу дрібних виробників до колгоспу, а головне реального стану в сільському господарстві, насамперед у післявоєнний період, коли селяни фактично закріплювалися за колективними господарствами й за безцінь працювали на державу. Ця тенденція посилювалася в роки перебудови. Лише за умов державної незалежності України розпочалося кардинальне переосмислення історії радянської доби, а отже і долі українського селянства.

Відзначимо, однак, що проблеми села не стали пріоритетними для істориків, свідченням чого є відсутність спеціальних монографічних робіт. Зазначена тематика досліджена в основному у загальному контексті соціально-економічної історії України ХХ ст. Вагомий внесок у дослідження даної проблематики внесли історики Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Джерельна база магістерського дослідження визначена відповідно до специфіки наукової роботи. Основу магістерської роботи складають архівні матеріали та інтерв'ювання старожилів сіл Придунав'я. Всього опрацьовано 15 архівних справ Комунальної установи «Ізмаїльський архів», узято інтерв'ю у 28 респондентів. Відомості про структуру сільськогосподарського виробництва, урожайність, продуктивність тваринництва містять статистичні збірники та збірники документів й матеріалів, опубліковані у радянські часи. Проте, вони подають тенденційно підібрану інформацію, тому вимагають критичного аналізу.

2. Охарактеризувавши особливості процесу радянзації Придунайського краю, слід зауважити: впровадження радянської моделі управління в Ізмаїльській області здійснювалося переважно за загальноприйнятою схемою – встановлення однопартійної системи, створення нових органів влади, реорганізація всіх сфер соціально-економічного та культурного життя, встановлення тотального контролю. Проте цей процес у регіоні мав певні особливості. Радянзація розпочалася в Подунав'ї пізніше, ніж в інших районах України і вона не супроводжувалася українізацією. Нове керівництво відразу приступило до націоналізації промислових, торгових і культурних об'єктів, засобів виробництва і землі, а також розпочало колективізацію. Місцеві селяни неохоче вступали до колгоспів, тому перші колективні господарства були засновані тут вихідцями з центральних, південних і західних областей УРСР.

3. Проаналізувавши економічний потенціал краю влада відразу приступила до реформування промислової галуззі. Було зроблено чимало

зусиль для розвитку легкої та харчової промисловості, а також транспортної мережі. Здійснювалися пошуки шляхів безперервного виробництва та раціоналізації використання місцевої сировини. Значних успіхів вдалося досягти в борошномельній, м'ясо-молочній, спиртній, соляній та рибній промисловості. На підприємствах значно покращилися умови праці, з'явилися нові робочі місця, вводилися профспілкові відпустки. Збільшення продуктивності виробництва здійснювалося через популяризацію соціалістичних загань між підприємствами та зародження «стаханівського руху».

4. Охарактеризувавши основні форми та методи впровадження радянської на теренах сіл Кислиці та Першотравневого, можемо стверджувати, що радянська в зазначених селах, як і в усьому регіоні, припала на другий рік Другої світової війни. Їй також притаманні триєдині складові: індустріалізація, колективізація та культурна революція. На основі опрацьованих спогадів стає очевидним, що влада встановлювалась незаконними методами.

5. Простеживши процес радянської, через який значних змін зазнав аграрний сектор, слід зазначити, що першим кроком в цьому напрямку стала націоналізація землі. Частину землі великих одноосібних господарств отримали малоземельні та безземельні селяни. Соціалістичні перетворення на селі розпочалися зі створення радгоспів і МТС. Послугами останніх могли користуватися виключно бідні та середнього статку господарства, а також колгоспи. У перший рік політика колективізації не знайшла масової підтримки серед населення. Першими до колгоспів увійшли особи, яким не було чого втрачати. Залучення до створення колективних господарств здійснювалося через пропаганду, а особливо примусовим характером. У заможних господарів і церков відбирали землю, техніку, худобу. Тисячі «кулаків» і осіб духовного сану були репресовані, а колишні німецькі та швейцарські колоністи – депортовані.

6. Зважаючи на отримані результати дослідження ми виокремили характерні ознаки проведення на території Придунав'я колективізації, її особливості та наслідки. На основі архівних та усних джерел у роботі досліджено метод боротьби з селянами-одноосібниками – «куркулями», які за вказівками влади вважались «ворожими елементами». Представники влади використовували різні методи тиску на селян. Замість того, щоб переконати їх у перевагах колективного господарювання, іноді навіть застосовуючи фізичну силу, вимагали від селян підписання заяви про вступ до колгоспу. Уся ідеологічна машина сталінського режиму була спрямована на встановлення колективної форми господарювання. Для того, щоб переконати людей у необхідності колективної праці влада проводили різні мітинги, наради, семінари, конференції, лекції, використовували радіо, кіно та пресу. Хоча агітація і пропаганда широко використовувалися, однак вони не були визначальними. На початку 1950 р. було проголошено, що суцільна колективізація в основному була завершена. В Ізмаїльській області продовжували прибувати партійні кадри з інших регіонів України. Таким чином, для створення економічної бази владних структур компартія намагалася за допомогою карально-репресивних органів утвердити колгоспний лад. Колгоспи 1944-1950 рр. мали велику кількість проблем, серед яких основними можна назвати такі, як низька організація праці, зволікання з усупільненням землі і майна, відсутність належного обліку праці, «зрівнялівка», низька трудова дисципліна та інші негаразди. Система колективної безвідповідальності призводила до значної кількості порушень і зловживань з боку керівників.

7. Дослідивши голод 1946-1947 рр. на території Ізмаїльської області ми дійшли висновку, що післявоєнна розруха, суцільна примусова колективізація та природні катаклізми стали головними причинами голоду в Подунав'ї. Незважаючи на скрутне становище населення влада довгий час не робила жодних поступок у реалізації сумнозвісних «п'ятирічок». Лише після зростання соціальної напруги на селі та великої смертності були здійснені

певні поступки, однак вони не завжди були своєчасними. Люди масово вмирали від недоїдання та дистрофії. Медичні заклади не справлялися з великою кількістю пацієнтів. Найбільше від голоду постраждали колись заможні селища. Більше пощастило особам, які мали присадибні ділянки або худобу, а також колгоспникам. Намагаючись врятуватися від голодної смерті люди розпродавали особисті речі та майно. Частим явищем стали крадіжки. В цілому голод забрав життя понад 10% усього населення Ізмаїльської області.

8. Поєднання класних та позакласних заходів є важливим для активізації потенціалу педагогіки партнерства, поєднання зусиль вчителів-батьків-дітей для кращого осмислення й передачі пам'яті про колективізацію, розкуркулення та голоду в рідному краї з метою виховання усвідомлення цінності власної держави, демократичних свобод, а також соціальної активності та відповідальності. Характерним для нашого дослідження є регіональний характер, тому нами було розроблено «Тиждень історії в школі», присвячений темам колективізації, розкуркуленню та голоду 1946-1947 рр. У рамках тижня історії передбачається проведення відкритої лекції, благодійної ярмарки, конкурсу на краще есе, уроку-каруселі, тематичної виставки, майстер-класів, уроку-пам'яті та лінійки-реквієму.

Окреслені в нашому дослідженні питання потребують подальшого вивчення. При роботі в Ізмаїльському архіві, було виявлено велику кількість неопрацьованих матеріалів з відповідної тематики. Окрім цього, у зв'язку з тим, що дана тема не прописана МОН України в програмах вивчення історії, доцільним є впровадження у виховній роботі навчальних закладів середньої освіти проведення уроків краєзнавства, вечорів-пам'яті, круглих столів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Комунальна установа «Ізмаїльський архів»

1. Ф. р-470. Виконавчий комітет Ізмаїльського обласної ради депутатів робітничого класу. Оп. 1. Спр. 117. Постанова виконкому Ізмаїльського обласного собору депутатів робітничого класу і бюро Обкому КПУ за питаннями сільського господарства, промисловості, торгівлі та іншими питаннями за 1947 р. 4 липня 1947 р., 270 арк.

2. Ф. р-883. Виконавчий комітет Виноградівської сільради депутатів трудящих с. Виноградне Болгардського району Ізмаїльської області. Оп. 1. Спр. 2. Протоколи засідань виконкому сільради за 1945 рік. 10 серпня 1945 р., 30 арк.

3. Ф. р-886. Виконавчий комітет Чишма-Варуїтської сільської ради депутатів трудящих, Виконавчий комітет Криничанської сільської ради депутатів трудящих. Оп. 1 Спр. 1. Протоколи засідань виконкому сільради за 1945 рік. 19 вересня 1945 р., 25 арк.

4. Ф. р-886. Виконавчий комітет Чишма-Варуїтської сільської ради депутатів трудящих, Виконавчий комітет Криничанської сільської ради депутатів трудящих. Оп. 1. Спр. 6. Протоколи сесій сільради за 1948 рік. 2 грудня 1948 р., 101 арк.

5. Ф. р-947. Виконавчий комітет Ново-Іванівської сільради депутатів трудящих с. Зеландсько-Іваново Ново-Іванівського району Ізмаїльської області. Оп. 1. Спр. 2. Протоколи засідання виконкому сільської ради з № 1 по № 45 і загальних зборів селян села за 1945 рік, у тому числі й організації земельного товариства, про хід хлібозаготівель і іншим питанням. 15 липня 1945 р., 20 арк.

6. Ф. р-947. Виконавчий комітет Ново-Іванівської сільради депутатів трудящих с. Зеландсько-Іваново Ново-Іванівського району Ізмаїльської

області. Оп. 1. Спр. 3. Протоколи засідання виконкому сільської ради з № 1 по № 25 і загальних зборів селян села за 1946 рік. 21 жовтня 1946 р., 150 арк.

7. Ф. р-949. Виконавчий комітет Ново-Троянівської сільради депутатів трудящих с. Ново-Трояново Ново-Іванівського району Ізмаїльської області. Оп. 1. Спр. 3. Протоколи засідання виконкому сільської ради за 1946-1947 рр. 4 червня 1946 р., 200 арк.

8. Ф. р-960. Ізмаїльський міський суд. Журнал реєстрації кримінальних справ. Оп. 1. Спр. 98. Справа по обвинуваченню Янева Георгія Степановича за ст. 69 (1946 р.). 23 серпня 1946 р., 10 арк.

9. Ф. р-1004. Ізмаїльський район. Оп. 1. Спр. 3. Акти про збиток, заподіяний господарству району німецько-румунськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. 6 жовтня 1944 р. 5 грудня 1944 р., 56 арк.

10. Ф. р-1048. Виконавчий комітет Жовтневської сільської ради депутатів трудящих, с. Жовтневе Болградського району Ізмаїльської області. Оп. 1. Спр. 2. Протоколи засідань сільської ради й загальних зборів жителів села за 1945 рік. 15 листопада 1945 р., 56 арк.

11. Ф. р-1052. Виконавчий комітет Євгенівської сільської ради депутатів трудящих, с. Євгенівка Бородінського району Ізмаїльської області. Оп. 1. Спр. 2. Протоколи засідань виконкому за 1946 рік. 9 жовтня 1946 р., 79 арк.

12. Ф. р-1111. Виконавчий комітет Перемозької сільради депутатів трудящих с. Перемога Тарутинського району Ізмаїльської області. Оп. 1. Спр. 5. Протоколи засідань сільради й загальних зборів жителів села за 1947 рік. 18 квітня 1947 р., 80 арк.

13. Ф. р-1405. Виконавчий комітет Бургуджійської сільської ради депутатів трудящих, Виконавчий комітет Виноградівської сільської ради депутатів трудящих, с. Бургуджи. Оп. 1. Спр. 1. Протоколи засідань виконкому сільської ради й загальних зборів селян за 1944 рік. 12 червня 1944 р., 78 арк.

14. Ф. р-1405. Виконавчий комітет Бургуджійської сільської ради депутатів трудящих, Виконавчий комітет Виноградівської сільської ради депутатів трудящих, с. Бургуджи. Оп. 1. Спр. 3. Протоколи засідань виконкому сільської ради за 1945 рік. 17 травня 1945 р., 279 арк.

15. Ф. р-1679. Одеська обласна рада. Оп. 1. Спр. 5. Зведена відомість розмірів шкоди, заподіяної німецько-румуно-фашистськими окупантами мешканцям району. 1944 р., 37 арк.

Опубліковані джерела

16. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Документи і матеріали: у 2-х кн. Кн. 2. К.: Либідь – Військо України, 1994. 688 с.

17. Голод в Україні 1946-1947. Документи і матеріали. Київ – Нью-Йорк: Видавництво М.П. Коць, 1996. 376 с.

18. Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. 1917-1957 гг. Сборник документов: в 4-х т. Т. 3.: 1946-1952 гг. Москва: Госполитиздат, 1958. 704 с.

19. Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. 1917-1957 гг. Сборник документов: В 4-х т. Т. 4.: 1953-1957 гг. Москва: Госполитиздат, 1958. 864 с.

20. Історія українського селянства. У 2-х т. Т. 2.К.: Наукова думка, 2006. 660 с.

21. Історія народного господарства Української РСР: У 3-х т., 4-х кн. Т. 3. К.: Наукова думка, 1985. 464 с.

22. История Коммунистической партии Советского Союза: В 6 т. Т. 5. Москва: Политиздат, 1980. Кн. 2. 691 с.

23. История крестьянства СССР: История советского крестьянства: в 5 т. Т. 4. Москва: Наука, 1988. 395 с.

24. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898-1971. Видання 8-е, доповн. і виправл. Т. 6: 1941-1954. К.: Політвидав України, 1980. 524 с.

25. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898-1971. Видання 8-е, доповн. і виправл. Т. 7: 1955-1959. К.: Політвидав України, 1981. 534 с.
26. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898-1971. Видання 8-е, доповн. і виправл. Т. 8: 1959-1965. К.: Політвидав України, 1981. 540 с.
27. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Львів: Просвіта, 1993. Кн. 1. 795 с.
28. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. 661 с.
29. Народне господарство Української РСР в 1957 р. Статистичний збірник. К., 1957. 535 с.
30. Народное хозяйство СССР в 1961 г. Статистический ежегодник. Москва: Госстатиздат, 1962. 861 с.
31. Народное хозяйство СССР в 1964 г. Статистический ежегодник. Москва: Статистика, 1965. 887 с.
32. Народне господарство Української РСР: Статистичний щорічник. До 60-річчя утворення СРСР: Відп. за вип. Б.А. Сівко. К.: Техніка, 1982. 383 с.
33. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів. К.: Наукова думка, 1994. 560 с.
34. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917-1967 гг.). Сборник документов за 50 лет: В 5 т. Т. 5. Москва: Политиздат, 1968. 787с.
35. Советский Придунайский край (1940-1945 гг.): документы и материалы. Сост. А.Д. Бачинский и др.; отв. ред. И.А. Хливненко и др. Одесса: Маяк, 1968. 407 с.
36. Сталинские депортации. Документы (1928-1933). Сост. Н.Л. Поболь, П.М. Полян. Москва: МФД, Материк, 2005. 904 с.
37. Українська суспільно-політична думка у 20 столітті: Документи і

матеріали: У 3-х т. Сучасність, 1983. Т. 1. 510 с.; Т. 2. 429 с; Т. 3. 443 с.

38. Україна в ХХ ст. (1900-2000): Збірник документів і матеріалів. Упоряд.: А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.Ю. Король та ін. К.: Вища школа, 2000. 351 с.

39. Стенографический отчет. Т. Политиздат, 1956. 559с.

Усні джерела

40. Арнаут Юхим Петрович 1936 р.н., с. Багате Ізмаїльського району Одеської області.

41. Бондар Михайло Кузьмич 07.10.1950 р.н., с. Першотравневе Ізмаїльського району Одеської області.

42. Волчанова Акуліна Дмитрівна 1927 р.н., с. Василівка Болградського району Одеської області.

43. Вороной Ольга Анікєєвна 13.01.1934 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

44. Делі-Славова Надія Іванівна 1936 р.н., с. Вільне Тарутинського району Одеської області.

45. Дротенко Віктор Йосипович 1938 р.н., с. Дивізія Татарбунарського району Одеської області.

46. Друкова Валентина Кирилівна 1931 р.н., с. Першотравневе Ізмаїльського району Одеської області.

47. Євченко Тетяна Василівна 29.01.1957 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.

48. Ємельянова (Полтавська) Парасковія Тимофіївна 1933 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

49. Залож Федір Іванович 1934 р.н., с. Утконосівка Ізмаїльського району Одеської області.

50. Ісковських Катерина Іванівна 1935 р.н., с. Крива Балка Саратського району Одеської області.

51. Князєв Віктор Федорович 1940 р.н., м. Арциз Одеської області.

52. Кобзаренко Марія Григорівна 08.11.1945 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.
53. Кравченко Анатолій Пилипович 26.09.1951 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.
54. Муха (Перещук) Марія Олександрівна 1937 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.
55. Ніколенко Григорій Миколайович 1937 р.н., м. Кілія Одеської області.
56. Рожко Любов Федорівна 1940 р.н., с. Десантне Кілійського району Одеської області.
57. Самсонова (Гавлицька) Марія Родіонівна 1935 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.
58. Селятина Надія Сергіївна 1933 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.
59. Слюсаренко Олена Григорівна 08.11.1945 р.н., с. Кислиця Ізмаїльського району Одеської області.
60. Соболева Клавдія Миколаївна 26.11.1962 р.н., народжена в селі Першотравневе, мешканка села Кислиці Ізмаїльського району Одеської області.
61. Смазнова Євдокія Антонівна 1935 р.н., м. Вилкове Кілійського району Одеської області.
62. Терновий Федір Семенович 08.02.1947 р.н., с. Першотравневе Ізмаїльського району Одеської області.
63. Ткаченко Іван Михайлович 1939 р.н., с. Козацьке Білгород-Дністровського району Одеської області.
64. Ткаченко Олена Григорівна 1938 р.н., с. Козацьке Білгород-Дністровського району Одеської області.
65. Тукусер Семен Семенович 1938 р.н., с. Главани Арцизького району Одеської області.
66. Фтомович Степан Євдокимович 1937 р.н., с. Броска Ізмаїльського району Одеської області.

67. Широкова Любов Кіндратівна 1941 р.н., м. Ізмаїл Одеської області.

ЛІТЕРАТУРА

68. Баран В.К. Україна після Сталіна: Нариси історії 1953-1985 рр. Л.: Свобода, 1992.124 с.

69. Баран В.К. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. 448 с.

70. Баран В.К. Україна: новітня історія (1945-1991 рр.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003.670 с.

71. Башли М.І. Голод 1946-1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти. III Дунайські наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 р.). Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2017. Вип. 3. С. 295-299.

72. Верховцева І.Г. Колективізація сільського господарства в Українському Подунав'ї: аграрно-культурні аспекти. *Гуржіївські історичні читання*. 2011. Вип. 4. С. 264-266.

73. Верховцева І. Г. Село Південної Бессарабії в умовах радянської краю. *Український селянин*. 2010. Вип. 12. С. 235-237.

74. Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі: навчальний посібник. Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. С. 328.

75. Градінар Г.І. Масштаби голоду та репресій в Ізмаїльській області (1946-1948). III Дунайські наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 р.). Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2017. Вип. 3.С. 58-62.

76. Городняк, Я. П. Психологічні аспекти викладання історії голодомору у вищій школі України. Теорія і практика сучасної психології:

реалії й перспективи: зб. матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф., Київ, 31 жовтня 2019 р. Київ: Міленіум, 2019. С. 134-136.

77. Гридковець, Л. М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу: монографія. Львів: Скриня, 2016. С. 345.

78. Грекова І. Колективізація та розкуркулювання 1948 р. в болгарських селах Північного Причорномор'я. *Питання історії України*. 2010. Т. 13. С. 241-244.

79. Дорошева А. О. Новий порядок на землях Південної Бессарабії у 1941-1944 рр. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 105. С. 63-68.

80. Дроздов В. В. Хлібозаготівельна кампанія в Ізмаїльській області у 1946-1947 рр. III Дунайські наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 р.) Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2017. Вип. 3. С. 90-95.

81. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Т. 1: В. Кубійович; Заст. гол. ред. М. Глобенко. Наукове товариство ім. Шевченка. Париж; Нью-Йорк, 1955. 400 с.

82. Івасюта М. К. Нариси історії колгоспного будівництва в областях Української РСР. - К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1962. 316 с.

83. Івасюта М. К. Соціалістична перебудова сільського господарства в новоприєднаних областях Української РСР. *Український історичний журнал*. 1959. №4. С 3-13.

84. Историография истории Украинской ССР. К.: Наукова думка, 1986. 556 с.

85. Історія міст і сіл УРСР. Одеська область. К.: Харківська книжкова фабрика ім. М.В. Фрунзе, 1978. 910 с.

86. Історія народного господарства Української РСР: У 3-х т., 4-х кн. Т. 3. К.: Наукова думка, 1985. 464 с.

87. Історія селянства Української РСР: У 5-и т. Т. 6. К.: Наукова думка, 1967. 534 с.

88. Кошарний І.Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР (1939-1958 рр.). Львів: Вища школа, 1975. 239 с.
89. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХст. К.: Основи, 1997. 425 с.
90. Крупницький Б. Українська історична наука під Советами. Мюнхен, 1957. 114с.
91. Лебеденко О.М. Українське Подунав'я: минуле та сучасне: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Одеса: Астропринт, 2002. 208 с.
92. Луньова О.К. Об'єкти сфери послуг у контексті практики націоналізації в Українському Подунав'ї: 1940-1941 рр. Історичний архів. *Наукові студії*: збірник наукових праць. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. Вип. 16 (60). С. 68-74.
93. Луньова О.К. Політика і практика націоналізації промислових об'єктів в Українському Подунав'ї на першому етапі радянської. Ідунайські наукові читання: європейський вимір і регіональний контекст: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету(15-17 жовтня, 2015 р.) Ізмаїльський державний гуманітарний університет; відп. ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; СМІЛ, 2015. Вип. I. С. 53-55.
94. Маланчук В. Ю. Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія - організатор розв'язання національного питання в західних областях УРСР). Львів: Книжково-журнальне вид-во, 1963. 696 с.
95. Малько О. О. Робітничий клас - трудівникам села. К.: Наукова думка, 1978.134 с.
96. Малярчук О.М. Аграрна політика партійно-радянської влади (1944-1964 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 /Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.Львів: 2005. 20 с.
97. Михайлуца М. Південна Бессарабія: рік радянської і перші дні війни. *Краєзнавство*. 2011. № 2. С. 64-72.

98. Нечитайло В.В. Українське селянство: важкий шлях до волі. Кам'янець-Подільський: Апостроф, 1995. 192 с.
99. Панченко П.П., Талан Є.П. Світлий час колгоспного селянства. К.: Політвидав України, 1980. 111с.
100. Пеливан К.К. Голод в Южной Бессарабии 1946-1947 гг.: Арцизский район Одесской области. Арциз: Димант, 2008. 208 с.
101. Рибак В. Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20-ті – початок 90-х рр. ХХ ст.). К.: Рідний край, 1997. 166 с.
102. Соціалістична перебудова і розвиток сільського господарства Української РСР: У 2-х т. Т 2. К.: Наукова думка, 1968. 345 с.
103. Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР: У 2-х т. Т. 2. К.: Наукова думка, 1974. 381 с.
104. Тарасова Т. Б. Методика навчання психології у вищій школі. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 361 с.
105. Татарко, І. І. Болгарські села Ізмаїльської області УРСР в період колективізації (друга половина 40–50-ті рр. ХХ ст.). *Європейські історичні студії*. 2015. С. 231-242.
106. Хаджирадєва В.П. Бессарабія напередодні та в роки Другої світової війни : автореф. дис. ... кан. іст. н.: 07.00.01 / Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2010. 25 с.
107. Хаджирадєва В.П. Аграрні перетворення в Бессарабії в 1940-1941 рр. *Український селянин*. 2004. Вип. 8. С. 284-286.
108. Шепета М.Т. Допомога робітничого класу України колгоспному селу у боротьбі за дальше піднесення сільського господарства (1951-1958 рр.). Чернівці: Обласне видавництво, 1970. 115 с.
109. Шульга І.В. Робітничий клас – колгоспному селянству (Комуністична партія України – організатор допомоги робітничого класу трудівникам села. 1951-1965 рр.). К.: Вид-во Київського університету,

1971.149 с.

110. Юрчук В. Боротьба КП України за відбудову і розвиток народного господарства (1945-1952 рр.). К.: Політвидав України, 1965. 255 с.

111. Коваль М.В. Українська РСР у період відбудови і розвитку народного господарства (1945-1955 рр.). *Український історичний журнал*. 1990. № 4. С. 83